

36640

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMANİSTAN MERKEZİ

ZEYBEK OYUNLARININ TARİHTE ORTAYA ÇIKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHUR SEVİNÇ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 24 Ocak 1994

Tezin Savunulduğu Tarih : 7 Şubat 1994

Tez Danışmanı

: Doç. Fikret DEĞERLİ

Diğer Jüri Üyeleri

: Prof. Selahattin İÇLİ

Doç. Cahit ATASOY

ŞUBAT 1994

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1v
ÖZET	v
SUMMARY	x1
GİRİŞ	xv11
BÖLÜM 1. ZEYBEK HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1.1. Zeybek Sözü ve Kökeni	2
1.2. Efe Sözü ve Kökeni	4
1.3. Efe-Zeybek ve Kızan Arasındaki Bağlantı	5
1.4. Zeybek Bölgesinde Bazı İllerdeki Kadın Zeybek Oyunları	6
1.5. Zeybek Bölgesinde Bazı İllerdeki Erkek Oyunları	8
1.6. Zeybekliğin Tarihsel Gelişimi Konusunda İleri Sürülen Görüşler ..	9
BÖLÜM 2. BATI ANADOLU UYGARLIK TARİHİ	16
2.1. İonia ve Kentleri	18
2.1.1. Smyrna (Eski İzmir)	19
2.1.2. Phokaia (Foça)	20
2.1.3. Sardes (Salihli)	21
2.1.4. Magnesia Ad Sipylum (Manisa)	22
2.1.5. Kolophon (Değirmendere)	22
2.1.6. Ephesos (Efes)	23
2.2. Anadolu'da Pers Egemenliği	23
2.3. Batı Anadolu Kıyılarında Yaratılan Uygarlıklar	25
2.4. Batı Anadolu'da Bizans Etkileri ...	28

2.4.1.	Roma İmparatorluğun'dan Doğu Bizans'a	28
2.4.2.	Doğu Bizans'tan Anadolu Selçukluları'na Batı Anadolu	31
2.5.	Anadolu'da Türk Fethi	32
2.5.1.	Fetih	32
2.5.2.	Anadolu'nun Türkleşmesi	33
BÖLÜM 3.	OSMANLILAR'IN SOSYAL YAPISI VE ZEYBEKLiĞİN KÖKENLERİ	38
3.1.	Türkmen Beylikleri'nin Oluşması ve Evrimi	38
3.2.	Osmanlı Sosyal Yapısının Genel Görünümü Olarak "Ayaklanmalar"	42
3.2.1.	Osmanlı Tarihinde, Batı Anadolu'da Yaşanan Ayaklanmalar	45
BÖLÜM 4.	TARİHTE EFE VE ZEYBEKLERİN ETKİLERİ ...	51
4.1.	Kuvâ-yı Milliye Hareketlerinde Zeybekler	52
4.1.1.	Yunanlılar'ın Nazilli'den Çekilmesi ve Yörük Ali Efe	52
4.1.2.	Kuvâ-yı Milliye Hareketinde Demirci Mehmet Efe	57
4.1.3.	Gökçen Hüseyin Efe'nin Kuvâ-yı Milliye'ye Katılması	60
BÖLÜM 5.	ZEYBEK HİKAYELERİ	61
5.1.	"Çakırcalı: Yüzlerce Alıp Bir Başverdi"	61
5.2.	"Demirci Mehmet Efe" : "Baş"lı "Baş'ına İsyan "	73

5.3.	"Yörük Ali :	
	Başı Hep Yukarıdaydı"	89

SONUÇ	100
KAYNAKÇA	104
ÖZGEÇMİŞ	105

ÖNSÖZ

"Zeybek Oyunlarının Tarihte Ortaya Çıkışı" adlı yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anasanat Dalı Musiki Sanat Dalı, Türk Halk Oyunları Alanı'nda hazırlanmıştır.

Adı geçen tezin hazırlanmasında büyük katkıları bulunan, başta danışmanım Sayın Doç.Dr. Fikret DEĞERLİ'ye, ayrıca çalışmalarımda benden yardımlarını esirgemeyen Sayın Göksel AYMAZ'a ve emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Cumhur SEVİNÇ

ÖZET

Bu tez çalışması, kendine konu aldığı "Zeybek" lik hakkında genel bilgilerin verilmesi ile başlamaktadır. Çalışmanın 1. bölümünü oluşturan bu genel bilgiler, "Zeybek" kelimesinin kökeni, efe, kızan gibi derecelendirmelerin anlam ve mahiyeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna paralel olarak, Zeybekliğin doğuş ve gelişimi konusunda ileri sürülen çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Bu ilk bölüm, ayrıca, Zeybek kadın ve erkek oyunlarının bölgelere göre bir dökümünü de içermektedir.

Zeybekliğin kökenini araştırabilmenin, Zeybekliğin yetiştiği Batı Anadolu bölgesinin sosyo-kültürel tarihini gözönüne almakla mümkün olacağı düşünüülerek, çalışmanın 2. bölümü bu anlamda Batı Anadolu Tarihi'ne ayrılmıştır. M.Ö. 2000'lerde Anadolu'ya yönelen kavim göçlerinden kalkarak, Selçuklular tarafından Anadolu'nun Türkleştirilmesine dek uzayan tarihsel süreç bu bölümün konusudur.

Zeybekliğin, Osmanlı Uygarlığının içinde doğduğu görüşü, bu çalışmada, Osmanlı'nın tarihsel ve toplumsal altyapısını oluşturan Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Toplumsal Yapı gibi konuları ayrı bir bölüm halinde incelemeyi gerektirmiştir. Zira, Osmanlı dönemi Anadolu (ve bu arada doğal olarak Batı Anadolu) toplumsal ve sosyal yapısı ile bu yapının özelliklerinden kaynaklanan Ayaklanmalar Zeybeklik gerçeği ve Zeybeklik Oyunlarının or-

taya çıkışı ile yakından ve doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle çalışmanın 3. bölümü bu alan ve konulara yöneliktir.

4. bölümde; "Tarihte Efe ve Zeybeklerin Etkileri" şeklindeki bir başlık altında, Meşrutiyet ve Kuvâ-yı Milliye döneminde Zeybeklerin gösterdiği yararlılık ve kahramanlıkların anlatımı yapılmaktadır. Son yani 5. bölüm ise, bir yakınçağ Türk Tarihi araştırmacısı olan Ergun HİÇYILMAZ'ın aktardığı Zeybek hikâyelerine ayrılmıştır.

SUMMARY

This thesis named "Appearance of Zeybek Dances in the History" is planned as research-study directed to mainly three subjects. These three subjects form the essence of Zeybek fact and idea, prejudice and convictions. All the wrong or right comments about "Zeybekness" stand on these three main subjects.

So, the subjects which are have the feature to define the "Zeybekness" and are therefore directed beforehand are as follows;

- 1- The origin of the word "Zeybek",
- 2- The time and place where the culture of Zeybek and Zeybekness appears and the events causing the appearance conditions,
- 3- Causal characteristics of figure and manner in Zeybek dances, structural causality of the dances.

Both structure and content of the thesis are formed as a product targeting these three main subjects. In the study, since the weight and the importance is on the origin of the word Zeybek, the culture of Zeybek and appearance of "Zeybekness" and finally the figure and manner forms of Zeybek dances structure and content of the study is planned to enlighten these principles. To reach the aim and comprehensibility is the main care of this study. To realize the research and the study while

reaching the aim without losing the comprehensibility is on other important fact.

This thesis begins by giving the general information about "Zeybekness" which is the main subject. These general information forming the first part of the study is focusing on the origin of the word "Zeybek", the meaning and content of stratification as efe, kızan etc. There are many different claims about the origin of word "Zeybek".

One of them claims that the words suchas "Obekkos", "Tobekkos" changed in time and becomes "Zeybek", originating from the text of Homeros. The other which belongs to Mahmut Ragıp Gazimihal, indicotes that the word was used by Greeks. The last opinion about hhis subject belongst to Divan-ı Lugat-ı Türk of Kaşgarlı Mahmut. This opinion pointigng at the Turkisth origin of the word is the most right one and includes the comments accepted by this thesis at the some time.

After searchingi the origin the word "Zeybek", while the origins of efe, zeybek and kızan are also searched, the meaning and the content of this stratification in "Zeybekness" are studied.

After, the distribution of Zeybek female and male dances according to the cities, first part covers the opinions about the subject of Historical Development of Zeybekness in this part, the opinions in the book named "Zeybek in History" of Hüseyin Hilmi Bayındır are first explained. Hüseyin Hilmi Bayındır explains in this work that the history of Zeybekness is of the same age with the Aegean history so Zeybekness extends until Etrüsk bringing civilization to Europe in 2000 BC.

After these opinions, the descriptions in the work named "Minor Asia" dated 1835 of Charles Teksier French traveller are taken over. Charles Teksier focuses on socio-cultural structure of Zeybekness by saying that "It is impossible to understand about the real origin of them." Afterwards, to works of Kemal Özkaymak, Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) and Dr. Kunoş (Hungarian folklorist) are respectively are discussed. The common view of this three researcher is that Zeybekness is of the same age Turkification of Anatolia.

By thinking that to search the origin of Zeybekness is possible by remembering the socio-cultural history of Western Anatolia Region where Zeybekness grows up, the second part of the study is separated to the history of Western Anatolia in this sense. The subject of this

part covers the time period from the tribe migrations to Anatolia in 2000's BC until Turkification of Anatolia by Selcuks. Western Anatolian Region is the geographic region where Zeybek culture appears and lives. This region subjected to tribe migration in 2000's BC was called Ionia in ancients period. This historical period which is until the sovereignty of Persian is Ionian history for this reason. This historical characteristics and the growth of the Zeybek culture in the cities of Western Anatolia make it necessary to examine the ion cities at first. Therefore, Ion cities like Suyrna (İzmir), Phokaia (Foça), Sardes (Salihli) etc. are examined. Afterwards, the sovereignty of Pearsian and Byzantium in Western Anatolia is mentioned as study subject respectively. After trying to understand the effects of Persian and Byzantium (ten Eastern Byzantium) on the culture of Western Anatolia, the period of the settlement of Turkish People in Anatolia which is the starting kpoint of the history of Zeybekness and the synbol of a turning point is explained sufficiently. The conquest of Turks Anatolia by Turks and the appearance of Zeybekness in parallel to Turkisfication of Anatolia is the main subject of this part. Since, Zeybekness as a part the politics of Turkification of Anatolia is a product of Uğbeyliks charged to govern Aegaen and Mediteranian region and settled in the coasts of Western Anatolia, the seeds of Zeybeklik are tarown in these beyliks.

The view of Zeybekness born in ottoman civilization causes to study the subjects such as Anatolian Provincial Governments and Ottoman social structure which forms the social and historical understructure of ottomans as a seperate part since. Anatolian (meamurhile natarallya-lest Anatolian) social structure and the rebeltions couosed by thes structure's characteristics are directly and glosely related with the raelity kof zeybekness and the rising of Zeybek dances. Therefoire, third part of the study covers all these subjects.

14 th century is very important for zeybekness and also for all Anatolian history. Ottomans give importance to some activities to realize Anatolian Turkish Unity.

Unity activities under the flog of Osmanlı Beylik in 14 th century was a serie of multidimensional and multucomponential activities. So, Zeybekness appearing in the effect of alynamics of Ottoman social structure in 16 th century and finding it's final identity in 19 th century was born in the cousality of these multidimensional activities. Because, during the realization of Turkish Unity and afterwards and after it becames sevure, the ideals to open from Balkans, Europe and Iran in East to Africa push the sovereignty of Ottomans to apply sometimes despotic rules. These despotic applica-

tions on economic and social are as cause some rebellions by the stratum who are complaining. Zeybekness appears also after such a rebellion period and is a reactive formation.

However, as mentioned above, infact Zeybekness gains its real identity and content during iawakening of Anatolia following Meşrutiyet and especially with the events growing in the period of Kuva-yı Milliye. In the 4 th part of this tpeisis; under the title "the inglucence of Efe and Zeybeks in history", the courage and heroism of Zeybeks during Meşrutiyet and Kuva-yı Milliye are explained.

The heroism of Kuva-yı Milliye developing the real essence in their own life and explaining the realiden-tity of Zeybekness suchas Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe and the helps for Anatolian Turkish movement have got the guality to give right result for a research about Zeybekness.

Final, in other words 5 th part Covers the articles including the Zeybek stories of Ergun Hiçyılmaz who is a near post Turkish History researcher. Here, again the known stories of the heros such as Çakırcalı Efe, Yörük Ali Efe are mentioned in details.

GİRİŞ

Zeybeklik, kendine özgü yaşam tarzı, efsanevî ve özendirici hikâyeleri, yiğitlik ve mertlik dolu hayatları ve nihayet bi apayrılığı vurgulayan oyun formlarıyla birçok halkbilimcisinin ilgisini çekmiştir, çekmektedir de. Böylesi bir ilginin odağı olan bu konu doğaldır ki bir çok değişik çözümleme, yorumlama ve açıklamalara dayandırılmıştır. Bugün halen, zeybekliğin bir kimlik, bir zümre ve bir oyun formu olarak doğuşuna ait açık seçik, kesin bir kanıt ve görüş yoktur. Üzerinde fazla değişik yorumların yapılma nedeni bu bulanıklık ve açıklanamazlıktır.

Macar folklorcu Dr. Kunoş'un, Zeybeklerin tamamıyla Türk olduğu yolundaki iddiası bugün için en geçerli ve tutarlı görüştür. Elinizdeki tez çalışması, Dr. Kunoş'un bu görüşünü tarihsel irdelemelerle pekiştirir niteliktedir. Dolayısıyla bir metod olarak, tarihsel gelişimin Zeybekliğe yönelik evrimi ana eksen alınmıştır. Tüm çalışma bu eksen etrafında vurgulanmıştır. Batı Anadolu tarihi, Frigler'den Bizans'a kadar, bir İonya tarihidir. Bu nedenle, Batı Anadolu kültürünün tarihsel birikiminin büyük payı olan Bizans öncesi Antik Batı Anadolu uygarlıkları bizim için son derece önem arzemiştir. Ancak bundan daha önemlisi, Selçuklular eliyle Anadolu'nun Türkleşmesinin ardından yaşanan, Türk egemenliği, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi Batı Anadolu sosyo-kültürel ve toplumsal yapısıdır; bu yapının, zeybekliği doğuracak olan neden ve koşulları yara

tıcı özelliğidir. Zeybek oyunları ve kimliğinin kökenleri olarak doğrudan konuya dahil olan bu dönem sosyo-kültürel ve toplumsal yapıözellikleri, bu nedenle, çalışmamızda yer almıştır.

Tez çalışmasının, zeybeklik konusunda bütün karanlık noktaların aydınlatıldığı gibi bir iddiası yoktur. Bu konuda yerli ve yabancı sosyal ve halkbilimcilerinin görüş ve yorumlarına yer verilmesi ve bunun yanında nesnel bir Batı Anadolu tarihinin incelenip anlatılması, bu tezin en belirgin ve en özgün yanıdır. Bu özgünlüğün bir mükafatı olsa gerek, çalışma sonunda Zeybekliğin kökenleri, Zeybek oyunlarının kaynakları hususlarında epeyi ilginç bulgular edinilmiş olacaktır.

Bu çalışmanın bir diğer amacı da, bundan sonra aynı ya da benzer konularda çalışacak araştırmacılar için bir kaynak bir sıçrama tahtası olmasıdır. Bu nedenle, Zeybeklik deyince akla gelecek şeylerden belki de ilki olan, yiğitlik ve kahramanlık öykülerine de yer verilmiştir. Yani, zeybekliğe ait olan hemen her sorun, konu ve ögelere mümkün olduğunca değinebilme isteğinin bir uzantısı olarak bu türden öykü ya da hikâyelere yer vermenin anlamlı olacağı düşünülmüştür.

Tüm çalışma boyunca, amaca hizmet edecek en iyi metod ve araştırma/inceleme yönteminin kullanılmasına dikkat edilmiş bu konuda gereğince özen gösterilmiştir.

BÖLÜM 1.

ZEYBEK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Ege denilince akla Zeybek gelir. Mert, cesur, atılgan, mazluma dost, haksızlığa düşman olarak tanınırlar. Türk köylüsünün tipik bir örneğidir. Kurtuluş savaşında gösterdikleri başarılar ünlerine ün katmıştır. Bugün Zeybeklik tarihi bir anı olarak yaşatılmaktadır.

Bölgenin oyun türü Zeybektir. Batı Anadolu'nun hemen hemen her yerinde "Zeybek" türündeki oyunlar görülür. Afyon, Antalya, Isparta, Burdur, Sakarya çizgisinin batı tarafında kalan illerimizde bu tür oyunun büyük etkileri vardır.

Yörede kadınların oynadığı oyunların "Kadın Zeybek", erkeklerin oynadığı oyunlara "Erkek Zeybek" denilmektedir. Kadınların oynadığı oyunlar erkeklerin oynadığı oyunlara göre daha yürükdür. Erkek Zeybek oyunlarının yöredeki diğer bir adı da "Ağır Zeybek" tir. Ege'nin bir çok yerinde oynanan bu tür oyunların en ağırlarına İzmir, Aydın, Muğla, Manisa illerinde rastlamak mümkündür. Zeybek oyunlarının diğer oyunlara (Bar, Halay, Horon... v.b.) göre en büyük özelliği tek olarak Serbest oynanmasıdır. Toplu olarak oynanan Zeybek oyunlarında, oyuncular arasında müzik ve ritm hariç hiçbir bağ bulunmaz. Oyunu oynayan kişi hiçbir kurala bağlı kalmadan tamamen içinden geldiği gibi oynar.

Zeybek oyunları toplu olarak oynandığında, yöresel olarak daire formu kullanılır.

1.1. Zeybek Sözü ve Kökeni

Zeybek sözcüğünün kökeni hakkında bugüne kadar çok çeşitli ve birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Halikarnas Balıkcısı Zeybek Sözcüğünü Mitolojiye şu şekilde dayandırıyor;

"Homeros bu sözü "olaks" diye Omega ile yazar. Omega ise, ona tanrıçanın ilkbaharda doğurduğu dünya yumurtasının, ilkbaharda bölünerek iki ayrı "o" olmasıdır. Ayrılan bu yumurtalardan tüm yaratıklar ve bitkiler çıkmıştır. Böylece de "Obekkos", "Tobekkos" ve "İbakkı" sözleri "Zeybek" olmuştur (1).

Mahmut Ragıp Gazimihal, sözün Grekler tarafından kullanıldığını da belirtiyor;

"Yunanca'da "b" sesi olmadığı için, onların dilinde Sayvakikos, Zaypapikos şeklinde Rodos'ta ise Türkikos'un aynı anlamda kullanıldığı ve kelimelerin aslının Saybak

1) KABAAĞAÇLI, Cevat Şakir; Hey Koca Yurt, Hür Yayın ve Ticaret, 1972, s.159.

olup bizde kelimenin incelenip ve özleşerek Zeybek haline geldiği de açıklanır (2).

Bazı Yunan Adalarında Zeybek oyunlarına da Türki-kos denmektedir (3).

Divanı Lügati Türk'te Zeybek hakkında şu bilgiler verilmiştir;

(Divanı Lügati Türk, Cilt I, Sahife 333)'de (Bek-neğ) kelimesindeki (Bek) sözünün (Sağlam) anlamında olduğu yazılmaktadır. Yine (Divanı Lügati Türk, Cilt III, s.154)'de (Sağ) sözünün (Zeybeklik, anlayışlılık) anlamında olduğu kaydedilmektedir. (Divanı Lügati Türk, Cilt I, s.80)'de (s) harfinin bazen Türk dilinde (z) okunduğu söylenmektedir. Zeybek sözünde (sağlam) anlamında bir (Bek) sözünün bulunması anlamı olan sağlam sözünü doğruluyacak ek ad olması şarttır. (Bek) sözcüğü bir insan için kullanıldığına göre de ek sözü, insanın niteliğini iyi yönünden anlatan söz olması gerekir. Yani (Bek) sözü ile ancak (anlayışlılık ve akıllılık) anlatan (Zağ) sözü ile birleşik ad olabilir ve Zağbek şeklini alır. Bunu Türk dilinin yapısı zorunlu kılmaktadır. Türkçemiz ses uyumu kuralı burada da karşımıza

2) GAZİMİHAL, Mahmut Rağıp; Musiki Sözlüğü, 1961, s.275

3) ÖZBOYACI, İsmail; Zeybekler, Bilim Birlik Başarı, Temmuz 1979, S.23, s.9

çıkmaktadır. (Başta gelen kalın fakat hafif sesli hece, sonda gelen ince fakat sert heceye uydurularak okunur) kuralına göre (Zağ) hecesi kendisinden sonra gelen sert, ince (Bek) hecesine uydurulmuş, (Zeğ) olmuş (Bek) ile beraber (anlayışlı, akıllı, sağlam), (zeybek) olarak Avrupa tarih kitaplarına geçmiş ve çağımıza değin Bozdağ, Dalgalı dağ köylerinde yaşamıştır (4).

1.2. Efe Sözü ve Kökeni

Efe sözü Rumca'dan alınan "Efendi" sözünün kısaltılması sonucu geldiğini savunanlar olmakla birlikte "Efe" kelimesi efendinin tam karşılığı değildir. Efe genç, diğer anlamda delikanlı demektir (5). Örneğin; Efendimiz Sultan Alayhi Vesselâm denir, Efemiz denmez. Efendi Bizans dilinde sahip, okuma-yazma bilir demektir. Hoca Efendi, Kalem Efendisi, Hoca Efe, Kalem Efesi denmez. Fakat Efelerin Efesi denir (silah taşır yiğit).

Efe" sözcüğü "EFEB" den gelir. Efeb; genç delikanlı yani silah taşıyan yiğit demektir. Efeb teşkilatı Yunanistan'dan önce Anadolu'da kurulmuştur. Bunlar tıpkı Zeybekler gibi dağ başında talim ederler ve daha

4) BAYINDIR, Hüseyin Hilmi; Tarihte Zeybeklik ve Musiki, 1964, s.16-17

5) KABAAĞAÇLI, Cevat Şakir ; Merhaba Anadolu, İst. 1980, s.189

sonra kente gelerek tiyatroda silah oyunları yaparlardı. Tiyatro yuvarlak olduğu için dansları da daireseldi. Bu dans aynı zamanda dinseldi.

Celal Esad Arseven tarafından düzenlenen Sanat Ansiklopedisinde "Eskiden asayişin korunmasına memur hafif silahlı bir sınıf askere verilen addır." Selçuklular zamanında Aydın ve Teke taraflarında böyle bir askeri sınıf oluşturulmuştu ki bunlara Efe denirdi (6).

1.3. Efe-Zeybek ve Kızan Arasındaki Bağntı

Efe, Zeybek gruplarının başıdır. Zeybekler arasında kahramanlık yapmış cesur ve mert kişiler arasından seçilir. Efe olmak için Zeybekler arasında yaşça büyük olmak önemli değildir.

Zeybek, Kızanlara göre daha çok kahramanlık yapmış cesur kişilerdir. Zeybekler efenin emriyle kızanları yetiştirirler. Zeybekler, efelerin yanında birer kol beyi görevi görürlerdi. Zeybekler iyi silah kullanan cesur kişilerdir.

6) Dudu, Nihal; İ.T.Ü. T.M.D.K., Bitirme Ödevi, Haziran 1991, s.6

Zeybeklerin maiyetindeki gençlere "Kızan" denilir. Kızan çocuk anlamına gelse gerek. Çünkü Anadolu'da kimi oyunlarda kızlar delikanlı, delikanlılar da kız giysilerini giyerler. Kızan belki de önceleri başka anlam taşırdı. "Sözler zamanla öyle değişiyor ki" (7).

Günümüzde akıllarda kalan bazı Efeler ve Zeybekler şunlardır;

Çakıcı Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Çakırcalı Efe, Sağlı Efe, Mestan Efe, Gökçen Efe, Sarı Zeybek, Kamalı Zeybek, Pepe Efe, Kılıloğlu Hüseyin Efe, Demirci Mehmet Efe.

1.4. Zeybek Bölgesinde Bazı İllerdeki Kadın Zeybek Oyunları

İzmir :

1. Donuna Bak Donuna
2. Entarisi Mavilim
3. Nalbandım
4. Düz Ovanın Çamları
5. Yandım Ayşe
6. Sigarası Dumanlı

Denizli :

1. Keten G mlek
2. Ovanın Darısı
3. Et Aldım Elim Yağlı
4. Siyah Makarada İplięim
5. Cemile

Manisa :

1. Mermerenin Yolları
2. Ninna
3.  rdek Suyu Dalda Gel
4. Meęeli
5.  adiyem
6. D z Oyun

Muğla :

1. Ey b m
2. Keklik
3. Deniz st  K p r r
4. Karyolamın Demiri
5. Pek Yokuşmuş Cavır Asanın Yolları

Aydın :

1. Et Aldım
2. At Baęladım
3. Eęil Kavaęım

4. Çine Çayı
5. İnce Mehmet

1.5. Zeybek Bölgesinde Bazı illerdeki Erkek Zeybek Oyunları

İzmir :

1. Süslü Jandarma Zeybeği
2. Yund Dağları Zeybeği
3. Kırmızı Buğday Zeybeği
4. Zaide Zeybeği
5. Hantuman Zeybeği
6. Kaba Hava Zeybeği
7. Kazmir Zeybeği
8. Koca Solak Havası Zeybeği

Aydın :

1. Kocaarap Zeybeği
2. İki Parmak Zeybeği
3. Elifoğlu Zeybeği
4. Yağmur Yağdı Zeybeği
5. Kuruoğlu Zeybeği

Muğla :

1. Feraye Zeybeği
2. Muğla Zeybeği

3. Kerimoğlu Zeybeği
4. Yaykın Havası Zeybeği
5. İnceoğlu Zeybeği

Denizli :

1. Yağmur Yağı Zeybeği
2. Tavas Zeybeği
3. Acıpayam Zeybeği
4. Barışa Zeybeği

Burdur :

1. Serenler Zeybeği
2. Al Yazmam Zeybeği
3. Avşar Zeybeği

Manisa :

1. Koca Ümmet Zeybeği
2. Can Yandı Zeybeği
3. Demirciler Zeybeği
4. Çandarlı Zeybeği

**1.6. Zeybekliğin Tarihsel Gelişimi Konusunda İleri
Sürülen Görüşler**

Hüseyin Hilmi Bayındır; 1964 yılında Aydın'da bastırıp yayınladığı "Tarihte Zeybek" adlı kitabında;

"Zeybeklik tarihi Ege kadar eskidir. Ege Denizi ile Akdenizi bunca yıl gemilerine havuz yapmış, Zeybeklik tarihi, M.Ö. 3000 yıllarında Avrupaya uygarlık götürmüş Etrüsk'lerle başlar. Zeybek kıyafetlerinde çok eski çağlarda sosyal ve doğa şartları etkilerinin bulunduğu görmek gerekir. Önceleri Zeybek dağadamı değil, aksine denizcidirler. Sosyal evrimler önünde topluca yok olmak korkusu ile dağlara sığınmış, uygarlık kalıntısı insanlardır". demektedir.

Fransız Gezgini Charles Teksier 1835 yılında Padişah Fermanı ile Anadolu'yu ve 4 yıl dolaşarak yazdığı "Küçük Asya" adlı kitabında, M.Ö. 30 yıllarında yaşadığı bilinen Amasya'lı Coğrafyacı Strabon'un Fransızcaya çevrilmiş eserlerinden yararlandığını belirterek; "Zeybekler yalnız asker değildirler. Tacir ve iyi kervancıdırlar. Bunların asıl menşeleri hakkında birşey anlamak mümkün değildir. Ne için zeybek adını aldıklarını bilmezler. Fakat yüz alametlerine ve adetlerine göre Osmanlı Soyundan olmadıkları muhakkaktır. Bunlar ancak (Tümülük) Bozdağ, (Mezolis) Dalgalı dağların köylerinde otururlar. Büyük bir hataya düşmeksizin bunlar bu dağlara yerleşmiş, para verenlerin hizmetine girdikleri ve daha sonraları (Tiral)'nın kervanlarından oldukları hatıra gelir. Eski Tiral'lılar artık bir hükümdarın hizmetinde bulunmadıkları vakit eşkiyalık eder, gözlerini budaktan sakınmazlığı, orduları sevk eden memurlardan almak derecesine varmamakla beraber kervanların en

korkusuz vurucularındandır. Rumlar bunların adlarından titrerler". demektedir.

Kemal Özkaymak 1946 yılında Aydın'da yayınladığı "Efelerden Haber" adlı kitabında; özetle, "Zeybekliğin Selçuklular devrinde görülmeye başladığını, bunların ortaya çıkmasına uç beylerinin sebep olduğunu, Zeybeklerin askerlerden farklı bir kıyafete sahip olduklarını, zeybekliğin bir teşkilattan ziyade Halk mukavemet ve akıncı birliği olduklarını belirtmektedir. Daha sonraları Osmanlıların kötü ve başarısız idarelerine rastlayan devirlerde, uğranılan haksızlıklar, zaptiye, tahsil-dar, ağa baskı ve sömürüleri, ekonomik baskılar, mertlik ve hürlüğe özenme gibi haklı ve zorunlu nedenlerle zeybeklerin dağa çıkmış olduklarını " belirtmektedir.

Zeybek ve Zeybeklik konusunda en eskiye dayanan bilgileri Halikarnas Balıkcısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın eserlerinde bulmaktayız. Yazar bir eserinde, ilk Türk Tarihi yazarlarından Aşık Paşa'nın Anadolu'daki Oğuz Türklerini dört gruba ayırdığını ve bunları da;

1. Gaziyani Rumlar
2. Ahiyani Rumlar
3. Abdalani Rumlar
4. Bacıyani Rumlar

olduğunu belirtmektedir. Bu ayrımların hepsinin sonuna bir Rum sözcüğünün gelmesi ilk bakışta garipsenecek bir olaydır. Ve gene yazar eserinde bunun açıklamasını şöyle yapmaktadır. "Burada kullanılan Rum sözcüğü Ortodoks Hristiyan anlamına gelmez. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldığında Anadolu, Balkanlar ve onun başkenti İstanbul'a Doğu Roma deniliyordu"! Örneğin; Celaled-din-i Rumi denilince akla Romalı Celaled-din gelmektedir. Ve gene tarihte Fatih ve ondan sonra gelen padişahlar da kendilerine Roma İmparatoru ünvanını vermişlerdir (8).

Yukarıdaki ayırım içerisinde birinci sırada yer alan "Gaziyani Rumlar"ın Efeler, Zeybekler ve Kızanlar olduğunu ileri süren yazar, birbirinden ayrı olarak düşünülmemeyen bu üç unsuru Anadolu Kültür ve İnsanı açısından değerlendirmekte ve bunlara "İBAKKİ" demektedir.

Cevat Şakir Kabaağaçlı, İbakkilerin Anadolu'da yayılmış bir BAKKOS kurulu olduğunu gözönüne alarak Zeybek kılık, kıyafeti ve oyunlarının doğuşunu da bu savı çerçevesinde şu örneklerle kanıtlamaya çalışmaktadır. İsa'dan önce bazı Latin şairleri "İbakki"lerin başlarında TİR (Sur şehri) kırmızısından bir külah giydiklerini, dans ederken de takma saçlarını havaya fırlattıklarını ve aynı zamanda başlarına asma yaprakla-

8) DUDU, Nihal; İ.T.Ü. T.M.D.K. Bitirme Ödevi, Haziran 1991, s.3

rından, kaya kapan sarmaşığı veya çiçeklerden bir çelenk taktıklarını yazarlar. Tir kırmızısındaki külah festir. Zeybeklerin feslerinden sarkan püsküller tartıyla alınırdı. En hafif püskül yüz dirhem idi (Yani çeyrek okka).

Bu püsküller, sağ gibi bazen arkadan, bazen de yandan omuza sarkıtılırdı. Yaprak ve çiçeklerden yapılan çelenk ve Zeybek çevresidir. İbakki kuruluşu, Anadolu'dan Balkanlar'a geçti ve yayıldı. İbakkiler dağlarda dans ederlerdi. Cepken ve Camadan'a gelince; İbakki'ler keçi, geyik ve pars postu giyerler ve bu postların iki ayağı omuz üzerinden arka aşağıya doğru sarkardı.

Zeybek cepkenindeki sarkan iki kolda işte bu kacak ve ayakların kalıntısıdır. Zeybekler Pazubant ve Maşa takarlardı. Bunların her ikisi de Herodot'un "Skilas" ta var olduğunu yazdığı kutsal alametlerdir. Sonraları pazubant muska özelliğini almıştır. Dansları ise; "BAKKİK" ve "DİYONİSYAK" idi. Buna göre Zeybek önce meydana dolaşır ve sonra ellerini yukarı kaldırarak üzüm salkımını koparır ve diz üstü gelir. Salkımı sepete koyar, sonra kalkar. Sepetteki üzümü çiğner ve şarap suyu çıkarır. "Diyenisos" sözcüğü Helence değil, unutulmuş bir Anadolu diline aittir. Zeybekler TEHNEL (Defne) ağaçlarının bulundukları yerlerden hiç geçmez

lerdi. Bu ağaç kutsal sayılırdı (Defne dalının Apollan Çelengi olmasından).

1885 yılında Ege'de araştırmalar yapan Macar Folklorcusu Dr. KUNOŞ, Kızan ve Efe deyimlerinin katıksız Türkçe olduğunu ve Türk yurdunun birçok yerinde kullanıldığını yazar ki bu deyimler Zeybeklikle içiçe diyebiliriz. Aynı yazar gene Zeybeklerden bahsederken "Bu yağız çehreli insanlar oyunlarında Türk kahramanlık gelenegini bütün ihtişamı ile yaşatmaktadır" demektedir.

Rum araştırmacılarından KHOLORUS'un 1889 yılında yazdığı Türkçe'den Rumca'ya adlı eserinde ise "Zeybek-Zeybekos: İzmir ve civarındaki Türk aşiret sakinlerine verilen addır" deniliyor.

Hüseyin Kazım Bey'in dört-beş bin sahifelik Türk sözlüğünde Zeybek sözcüğü "Aydın ve Bursa illeri halkına verilen ünvan. Bazen Arkadaş ve Kardeş gibi hitap yerine kullanılır. Hafif tüfekli asker, Selçuklular zamanında Teke ve Aydın taraflarında bulunurlardı" şeklinde tanımlanmaktadır.

Celal Esad Arseven tarafından düzenlenen Sanat Ansiklopedisinde Zeybek tanımı "Eskiden asayişin korunmasına, memur hafif silahlı bir sınıf askere verilen addır" şeklinde yapılmıştır.

Hüseyin Hilmi Bayındır ise; Zeybekliğin tarihinin Ege Uygarlığı kadar eski olduğunu, Ege ile Akdenize binlerce yıl egemen olan Zeybeklerin bu tarihinin M.Ö. 3000 yıllarında Etrüsk'lerle başladığını ileri sürdükten sonra 1835 tarihli Padişah Fermanı ile Anadolu'yu dört yıl dolaşan Fransız Charles Texier, Küçük Asya adlı kitabında Amasya coğrafyacısı Strabon'dan yaptığı alıntılarda şunları naklediyor demektir. "Zeybekler, gayet yüksek bir sarık, bütün bir silah fabrikası halini almış geniş bir kuşak sararlar. Gelenek üzere beyaz bezden yapılmış donları ancak dize kadar iner. Zeybekler yalnız asker değil, tacir ve iyi birer kervancıdırlar. Bunlar dağlara yerleşmiş asıl yerli halkın kalıntıları olabilir. Ve istemeden adam öldüren ve bu düşünce ile para için verenlerin hizmetine giren Tiral'ın kurucuları oldukları akla gelebilir" dedikten sonra Tiral'ların Osmanlı olmadıklarını bunların etrüsk Türkleri olduğunu söyler ve Zeybek oyunlarının da dar gemi oyunu olduğu için iki kişi tarafından oynanmadığını yazar. Oyunların oynanış biçimlerinin doğuşunda Hüseyin Hilmi Bayındır, Tarihte Zeybeklik ve Musiki adlı kitabında şöyle açıklamıştır; "Oğuz boyları genellikle kutsal olarak yırtıcı kuşları seçmişlerdir. İşte zeybekler oyunlarını seçtikleri ve kutsal saydıkları bu kuşların hareketlerinden esinlenerek oluşturmuşlardır. İyice incelendiğinde, Şahin ya da Kartal'ın hareketleri ile Zeybek oyunlarındaki tavırların tıpa tıp benzerliği görülür".

BÖLÜM 2.

BATI ANADOLU UYGARLIK TARİHİ

M.Ö. 2000'in başlarından itibaren Güneydoğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimlerin Batı Anadolu ve giderek Anadolu'nun daha iç kesimlerine yayılışı Anadolu tarihini yeni bir serüvene sürüklemeye zemin hazırlamıştı. Özellikle Trakya ve Güney Marmara bölgesinde geçici yerleşim merkezleri kurduktan sonra (M.Ö. 1200 yıllarından sonra) Batı Anadolu'nun iç kesimlerine yayılan Frigler, bu yıllarda Anadolu'ya gelmiş olmalarına rağmen, dönem göç ve akımları ile sarsılan ve bir kargaşa yaşayan Batı Anadolu'da ancak M.Ö. 750 yılında bir devlet kurabilmişlerdi. Bu kargaşa ortamından bir devlet statüsüyle sıyrılan Frig Uygarlığı, Batı Anadolu'nun ilk uygarlık devletidir. Coğrafyacı Strabon'un Avrupa'daki yurtlarının Paeonia olduğunu öne sürdüğü Frigler hakkında, Tarihçi Heredot da ünlü "Heredot Tarihi" adlı eserinde (7.kitap, 73.bölüm) bir isim değişikliğinin gerçekleşmiş olduğunu söylemişti: "Makedonyalılara göre Frigler Avrupa'da oturdukları zaman Bria adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar. Asya'ya (Anadolu'ya) geçtikten sonra yurtlarıyla birlikte adlarını da değiştirdiler".

Frig Uygarlığının en büyük kralı, dağınık Frig topluluklarını bir siyasal birlik altında toplayan Frig devletinin başkenti Gordiana adını veren Gordias'ın oğlu Midas'dır. Başlangıçta Eskişehir, Afyon, Ankara ve Sakarya vadilerini içine alan bir bölgede yerleşen

Frigler, Midas'ın başarılı yönetimiyle, Batı'da Kütahya'dan, Doğu'da Kızılırmak'a, Kuzey'de Ankara'dan, Güney'de Denizli'ye dek olan bölgede güçlü bir uygarlık oluşturmuşlardır (9).

Midas'ın ölümünden sonra Batı'ya kaçan Frigler, küçük beylikler biçiminde bir süre daha varlıklarını sürdürmeye çalışırlarsa da Batı'daki Lidya Krallığının egemenliğini tanımak zorunda kalırlar. Perslerin Anadolu'ya egemen olmalarından sonraysa Frigya Uygarlığı tümüyle tarihten silindi. Frigler'in egemenliği altına girdiği Lidya Uygarlığını yaratan insanların bölgeye gelişleri ile ilgili bilgilerimiz kesin değildir. Kimi bilim adamları, Lidyalıların Anadolu'ya M.Ö. 1200 yıllarında Friglerle birlikte geldiklerini öne sürer. Kimileri de Lidya ve Hitit dilleri arasındaki benzerlikten yola çıkıp M.Ö. 2000 yılından önce doğudan Anadolu'ya geldikleri savı üzerinde birleşirler. Lidya Krallığı'nın başkenti Sardes (bugünkü Sard) antik dünyanın en zengin kenti olarak ün salmıştır. Yazarlar, tarihçiler, "Altın Yatağı Sardes" olarak söz ederler bu görkemli kentten. Böylesi bir kente ilaveten Lidya Krallığı, Batı Anadolu kıyılarındaki hemen tüm kentlere egemen olmuştur.

9) AKYILDIZ, Erhan; Taş Çağından Osmanlıya Anadolu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1987, s.99

Batı Anadolu'da M.Ö. 750 ile 300 yılları arasında etkin olan Frigya Uygarlığı ve M.Ö. 700 ile 300 yıllarında hüküm süren Lidya Uygarlığı, yukarıdaki anlatımlardan da anlaşılacağı gibi İONIA denilen bölgede, İONIA kentleri üzerinde uygarlıklarını inşa etmişlerdir. Bu nedenle M.Ö. 559 yılında Anadolu'daki güçler dengesini altüst eden ve yine M.Ö. 547 yılında tüm Anadolu'yu egemenliğine alan Pers İmparatorluğu'na kadar geçen tarih, Batı Anadolu tarihinde tamamiyle bir İONIA tarihidir. İONIA tarihi, Anadolu Selçuklularının istilasından sonra gelişen Zeybek kültürünün hakim olduğu bölgelerin, antik kentleri üzerinde cereyan etmiştir.

2.1. İonia ve Kentleri

Batı Anadolu kıyısının İzmir ve Barqulia Körfezleri arasında bulunan merkezi bölümü, Samos (Sisam) ve Chios (Sakız) adalarıyla birlikte İonia olarak tanımlanan bölgeyi oluşturmaktadır. Bununla beraber bu terim, çoğunlukla civardaki adalarla birlikte Batı Anadolu'nun daha büyük bir bölgesi için kullanılmaktadır. Herodot tarafından bildirilen İon kentleri şunlardır; güneyde Miletos (Milet), Myus (Afşar) ve Priene (Güllübahçe); merkezi bölgede Ephesos (Efes), Kolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık), Lebedos (Gümüldür) ve Smyrna (İzmir); kuzeyde Erythrai (İğdır), Klazomenai (Urla), Phokia

(Foça) ve Samos (Sisam Adası) ile Chios (Sakız Adası) Sardes (Salihli) ve Maqnesia ad Spylum (Manisa) (10).

2.1.1. Smyrna (Eski İzmir)

Türkiye'nin bugün en büyük ve en önemli üç kentin-den biri olan İzmir, Eski çağların (antik dönemin) de en önde gelen ticaret, sanat ve kültür merkezlerinden biri idi. İzmir tarihi başlıca üç büyük dönem gösterir; 1. Eski İzmir (M.Ö.3000-300), 2. Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi (M.Ö.300-M.S.1071), 3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri (M.S.1071-1923).

Arkeolojik kazılardan anlaşıldığı üzere (özellikle Bayraklı Höyüğü) İzmir de ilk yerleşme Eski Tunç Çağı Uygarlığı'na aittir (M.Ö. 3000-2500). M.Ö. 1200'lerde, Güney Avrupa kavimlerinin istilâsıyla tahrib edilen Orta ve Batı Anadolu (ve bu arada Smyrna) Hititler çağında, yani M.Ö. 1800-1200 yılları arasında yazının kullanılmış olmasına rağmen, yazısız bir döneme girmişdi. Demir çağı olarak adlandırılan bu dönem M.Ö. 1050'den M.Ö. 650'ye kadar sürmüş, yazının yeniden kullanılmasıyla

10) İon kentleri hakkında ayrıntılı bilgiler; Ord. Prof. Dr. AKURGAL, EKREM, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul 1993 adlı eserden alınmıştır.

sona ermiştir. Ancak bu dönem Frig Uygarlığında M.Ö. 730 yılına kadar sürmüştü. Eski İzmir'in parlak dönemi M.Ö. 650-545 yılları arasına düşer. Bu yüzyıllık süre, özünde bütün İon uygarlığının en yüksek düzeyine oluşturur. Bu dönemde İzmir'in tarımcılıkla yetinmeyip Akdeniz ticaretine katıldığını görüyoruz. Yine parlak dönemin İzmir'deki önemli belirtilerinden biri M.Ö. 650 den beri yazının yaygınlaşmaya başlamasıdır. Eski İzmir'in 6. yüzyılın ortalarında uğradığı ve hiç şüphesiz 545 tarihlerinde bütün Anadolu'yu ele geçiren Perslerin neden olduğu tahribat, bu devlet kentinin parlak dönemini sona erdirmiştir.

2.1.2. Phokaia (Foça)

Phokaia kenti, İon yerleşmelerinin en kuzeyde olanı idi. İonialıların Phokaia'da belki de en azından M.Ö. 9. yüzyılın sonundan beri yaşadıkları bilinmektedir. Phokaia'lılar denizcilikte ünlü idiler. Tarih boyunca Phokaia'nın merkezi yarımada üzerinde idi. Bununla beraber Arkaik dönemden, M.Ö. 7. yüzyılın sonundan başlayarak, civarını çevreleyen kıyı bölgesi de yerleşmeye sahne olmuştur. Körfezdeki küçük adaların fok balıklarına benzemesinden dolayı bu yerleşmeye ilk sakinleri tarafından Phokaia adı verilmiştir.

2.1.3. Sardes (Salihli)

Sardes, Lidya Krallığının merkezi idi. Asur Kralı Assurbanipal'ın yıllıklarında Lydia tarihinde ortaya çıkan ilk kral olarak Gyques (680-652) belirtilmiştir. Krallık, sonradan Ardys (651-625), Sadyattes (625-610), Alyattes (609-560) ve Kroisos (560-546) tarafından yönetilmiştir. M.Ö 546'da Kyrus tarafından ele geçirilmesinden sonra Sardes Pers egemenliği altına girmiştir. Persler, kenti batıdaki imparatorluklarının büyük bir kalesi şekline dönüştürmüşlerdir. Ünlü Kral Yolu Susa'dan başlıyor ve Sardes'te sona eriyordu.

Lydia, yüzyıllık bir zaman süreci içinde Anadolu'daki en güçlü devlet olmuş ve uzun bir zaman gücünü korumuştur. Lydialılar 7. yüzyılın sonunda ilk para basan devlet olmaları nedeni ile ekonomi ve ticaret alanlarında ölümsüz bir ün kazanmışlardır. M.Ö. 334 yılında İskender'in eline geçmesinden sonra, kent Selevkosların kontrolü altına girerek, tamamen Helenli karaktere bürünmüştür. M.Ö. 180-133 yılları arasındaki dönemde Sardes, önce Bergama Krallığının sonra da Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. M.ö. 7. ve 6. yüzyıllarda çok parlak bir Lydia kenti olan Sardes M.Ö. 3., 2. ve 1. yüzyıllarda da aynı parlaklıkta bir dönem yaşamıştır.

Roma çağında Anadolu'daki diğer birçok kent gibi mimarlık yönünden üne kavuşmuş ve gelişmiştir. Bizans

Dönemi'nde Sardes, bir piskoposluk merkezi olmuş ve 14. yüzyılda Türkler tarafından zaptedilmiştir.

2.1.4. Mağnesia Ad Sipylum (Manisa)

Bugün Sipil dağı eteklerine kurulu olan Manisa, özellikle Akpınar yöresinde bulunan kabartmalardan anlaşıldığına göre, en azından M.Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşime açılmıştır. Yarık Kaya bölgesinin yakınından her bir kayaya oyulmuş evler ve bir taht bulunmaktadır. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıla ait olan bu eserler Frig ve Lidya uygarlığının kalıntılarıdır. Buradan da anlaşılabileceği gibi Mağnesia, Frig ve Lidya uygarlığına beşik olmuş ve sonrasında, diğer Batı Anadolu kentleri tarihinin kaderine maruz kalmış tipik bir ion kentidir.

2.1.5. Kolophon (Değirmendere)

Kolophon, ionia'nın en eski ve en önemli kentlerinden biri idi. Kent, M.Ö. 8. yüzyılda Pyloslu göçmenler tarafından kurulmuştu. Özünde bir Aeol kenti olan İzmir, Kolophon'dan gelen Ponkolar tarafından, ion yerleşmesi karakterini almıştır. Kolophonlular, topraklarının verimliliği ve denizcilikteki ustalıkları nedeniyle çok varlıklıydılar. Antik yazarların düşüncesine göre, lüks yaşam, Kolophon'un gücünü yitirmesine neden olmuştur.

Kolophon, sırası ile Lidya'nın ve Persler'in egemenliği altına girmiştir. Önce Lidya Kralı Gyges, 7. yüzyılın ilk yarısında Kolophon'u ele geçirmiş, daha sonra kent 6. yüzyılın ikinci yarısında Pers yönetimi altına girdiği zaman önemini kaybetmiştir.

2.1.6. Ephesos (Efes)

Önceleri Leleg'lerin ve Karia'lıların yaşadığı bu bölgede geleneğe göre, efsanevi Kral Kodros'un oğullarından biri olan Androklos, Efes şehrini kurmuştur. Kent, diğer ion yerleşmeleri gibi en geç M.Ö. 10. yüzyılda kolonize edilmiş olmalıdır. Efes başlangıçta krallar, sonra aristokrat oligarşi, daha sonra da tiranlarca yönetilmiştir. Kent 6. yüzyılın ortasına doğru Lidya'nın egemenliği altına girdi. Hellenistik Dönemde Efes, Selevkos'lar tarafından yönetilmiş ve M.Ö. 190 tarihinden sonra da Bergama Krallığı'na bağlanmıştır. M.Ö. 133 tarihinde Efes, Bergama Krallığı ile birlikte Roma İmparatorluk topraklarına katılmıştır.

2.2. Anadolu'da Pers Egemenliği

M.Ö. 1300 yıllarında Kafkasya üzerinden İran'a giren Persler, giderek güçlendiler. Krallar Kyros'un yönetiminde büyük bir imparatorluk kuran Perslerin güçlenişi Önasya'daki siyasal ve sosyal dengeyi altüst etti.

Perslerin Anadolu topraklarına girip işbati Anadolu toprakları üzerinde kurulan Lidya Krallığı'nı en güçlü oldukları dönemde yıkmalarından sonra, Batı Anadolu kıyılarında kurulan Yunan kentlerinin de kaderi değişecekti. Perslerle bir andlaşma yapmayı başarabilen Miletos dışındaki tüm Yunan kentleri koşulsuz olarak Pers egemenliğini tanıdılar.

İonlar için, baskı altında kötü bir dönem başlayacaktı Pers Egemenliğiyle. Bu baskı ve olumsuz koşullara dayanamayan İonlar, Miletos tiranının oğlu Aristogoras önderliğinde (M.Ö. 500) Perslere karşı ayaklandılar. Tarihte "İonya İhtilali" olarak bilinen bu başkaldırı, Marmara Bölgesi'nden Kıbrıs'a dek uzanan geniş bir bölgeye yayıldı. Ayaklanmanın ilk yıllarında bazı başarılar kazanıldıysa da, M.Ö. 494 yılında Miletos kentinin yakılıp yıkılmasıyla ayaklanma bastırıldı (11).

Tüm Anadolu toprakları yeniden Perslerin egemenliği altına girdi. Persler Anadolu'da kurdukları egemenlikle de yetinmeyip ayaklanma sırasında Yunan kentlerine yardım eden Kıta Yunanistan'ına karşı, 10 yıl sürecek olan Pers-Yunan Savaşı'nı başlattılar. Savaş, Persler'in M.Ö. 479 yılındaki Mykae'deki yenilgisiyle sonuçlandı. Bu zafer Yunanistan'da "Hellenizim" olgusunun da başlan

11) Ord. Prof. Dr. AKURGAL, Ekrem; Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul 1993

gıç yıllarını oluşturur. Atina'nın bu zaferden sonra başlayan üstünlük döneminden tedirgin olan Ispartalılar tarihin en uzun süren savaşlarından biri olan (M.Ö. 431-404) Peloponnes Savaşı'nı açtılar. Uzun yıllar süren savaş sonunda başta Atina olmak üzere Batı Anadolu'daki Yunan kentleri de çok güçsüz duruma düştüler. Bundan yararlanan Persler, yeniden Anadolu topraklarına egemen oldular.

Batı Anadolu kıyılarındaki Yunan kentleri, Lidya ve Frigya Krallıklarıyla iyi ilişkiler içinde oldukları ilk dönemlerden başlayıp Pers egemenliği sırasında ve Atina'nın güçlü olduğu yıllarda üstün bir uygarlığın yaratıcısı oldular. Özellikle matematik, astronomi, edebiyat ve felsefe alanında kendisini gösteren Batı Anadolu kıyılarındaki Yunan uygarlığı, kara Yunanistan'ındaki uygarlık çizgisinin de üstüne çıktı çoğu zaman.

2.3. Batı Anadolu Kıyılarında Yaratılan Uygarlıklar Anadolu Kültürlerinden Etkilendiler

Batı Anadolu kıyılarında yapılan kazı ve bilimsel araştırmalar, özellikle Miletos kentinin bilim ve felsefenin doğduğu kent olduğunu ortaya koymaktadır.

Kara Yunanistanı'nda M.Ö. XI. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve "Protogeometrik Çağ" diye adlandırılan

evre, X. ve IX. yüzyıllarda en olgun dönemine ulaşır ki, bu evre, "Geometrik Çağ" olarak adlandırılır. Pergelin kullanıldığı bu dengeli bezeme üslubunun en belirgin örneklerini çanak-gömlek üzerine yapılan bezemelerde izleyebiliyoruz.

İzmir yakınlarındaki Bayraklı'da yapılan kazılarda ortaya çıkan çanak-gömlek buluntuları, burada geometrik çağ öncesi evreden başlayıp tüm geometrik çağ evrelerini yansıtmaktadır.

Ephesos, Miletos ve İzmir'in batısındaki Erythrai kazılarında da geometrik çağ buluntularına rastlanılmıştır. Karia Bölgesindeki (Güneybatı Anadolu) bazı mezar buluntuları da geometrik çağın zengin örneklerini oluşturmaktadır.

Ege bölgesinde yapılan çeşitli kazılarda ele geçen buluntular, bu bölgede yaratılan uygarlıkların da eski Anadolu uygarlıklarından etkilendiğini göstermiştir.

Anadolu'da günümüzden 9-10 bin yıl önce izlerine rastladığımız Ana Tanrıça Kültü'nün, Yunan çağına dek uzanması, Yunan Mitolojisinde Artemis'e dönüşmesi, batı kültürünün eski Doğu uygarlıklarından etkilendiğinin en somut işaretidir (12).

12) HAMILTON Edith; Mitalogya, Varlık Yayınları, İst. 1992

Ana Tanrıça kültüyle ilgili en ilginç buluntular, "Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olarak tanınan Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın altında yapılan kazılarda ele geçmiştir. M.Ö. 700-550 yılları arasına tarihlenen bu kült yerinde ele geçen, altın bronz ve fildişinden yapılmış dinsel işlevli heykelcikler, gelecekte yaratılan büyük boy Ion yontu sanatının da öncüleri sayılmıştır. Altından yapılmış süs takıları, çengelli ve toplu iğneler de Doğu-Batı sanat etkileşiminin ilginç örnekleridir.

M.Ö. 570-460 arasına tarihlenen ve Yunan sanatında Arkaik Çağ diye adlandırılan dönemde Ionya kültür ve sanat alanında öncülük görevini sürdürmektedir.

Ephesos ve Didyma'de (Didim) yapılan anıtsal tapınaklar, boyları giderek büyüyen mermer yontular bu dönemin özgün arkeolojik buluntularını oluşturur (13).

Batı Anadolu kıyılarında yaratılan Ionya uygarlığını simgeleyen bu özgün buluntular giderek Kıta Yunanistan'ını etkilemiş, bu dönemin özellikleri Klasik Yunan Çağı'na dek geliştirilerek kullanıla gelmiştir.

Anadolu topraklarının Pers egemenliği altına girdiği dönemdeyse Ionya kültürüyle Pers kültürünün kaynaş

13) Doç.Dr. TUNAY, H. İhsan; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antik Sanat Ders Notları.

tığı, Doğu-Batı kültürlerinin sentezinden doğmuş sanat yapıtları üretildiği görülmektedir.

2.4. Batı Anadolu'da Bizans Etkileri

2.4.1. Roma İmparatorluğundan Doğu Bizansa

Roma halkı, Attikalı aynı etnik kökenden gelen dört kabileden oluşan Atina'dan ve diğer Yunan şehirlerinden farklı olarak farklı etnik ve kültürel köklerden gelme soylardan oluşuyordu. Daha M.Ö. 600 yıllarında burada 12 şehirden oluşan ve İyonya Birliği'ne benzeyen bir konfederasyon olduğu biliniyor. Bu kuruluşta Yunanlıların Güney İtalya (Büyük Yunanistan olarak anılmaktaydı) ve Sicilya'daki kolonileştirme faaliyetleri etkili olmuş olabilir. Aslında bölge Yunanlılardan önce de Sicilya, özellikle Fenike ve Kartaca kolonileştirme hareketinin hedeflerinden birisini oluşturmuyordu. Ancak yarımada'daki asıl siyasal güç Anadolu ve Balkanlar'dan göçmüş bir kavim olan Etrüksler'di. M.Ö. 6. yüzyılda bölgeye gelerek Tiber çevresindeki konfederasyon şehirlerinden biri Roma'yı krallıklarının merkezi olarak benimseyen ve daha sonra M.Ö. 509'da şehirden kovulanların da Etrüksler olduğu tahmin ediliyor. Krallığın son dönemlerinde Ostia ve Tiber ağzındaki Via Salaria bölgesinde tuz

madenleri genişletilmiş, bütün Orta İtalya bölgesi üzerinde Roma egemenliği kurulmuştu (14).

Akdeniz dünyasının siyasal birliği, M.Ö. birinci yüzyıldan itibaren Romalılar tarafından gerçekleştirildi. Diğer imparatorluklar gibi Roma İmparatorluğu da ancak son çağlarına doğru kabuğunu yarıp, egemenlik alanını uzak ülkelere kadar yayabildi. Ancak bu, uzak ülkelere kadar yayılma olgusu Roma İmparatorluğunu M. S. 4. yüzyılın başlarında, bölünme tehlikesinin ucuna getirmişti.

Bu dönem imparatorluğunun görünümü bu tehlikenin sinyallerini veriyordu; bir yanda, Batı'nın gerçek ekonomik ve sosyal kaleleri olan merkezî gücün bütün müdahalelerine karşı direnen, henüz askerileşmemiş büyük malikaneleri; öte yanda, Doğu'da ilk isteği vergi toplamak ve asker devşirmek olan bir imparatorluk için biçilmiş kaftan, kırsal toplulukların çevrelediği bir şehirler ağı (15).

Böylece Roma İmparatorluğu'nun bölünüşü kendiliğinden belirliyordu. Bu belirtiler 4. yüzyılın sonlarına doğru net olgular durumunu aldı. Bu yüzyıl ortalarında

14) Prof.Dr. AKŞİT, Oktay; Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985

15) YERASİMOS, Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, C.1., Belge Yayınları, İstanbul 1987

gerçekleştirilen ekonomik reformlar gereğince, Roma Devleti gelirlerini aynî olarak toplayıp hizmetindeki- lere ödemeyi aynî olarak yaparken, imparatorluğun iki parçasının bu vergi politikası karşısındaki tepkileri farklı oldu. Müdahaleci ve sert bir devleti kaldırabilen yapıların daha önceden var olduğu Doğu'da, deney başarıya ulaştı (16).

Ne varki, binyıl boyunca Roma İmparatorluğunun sürekliliğini temsil ettiği sanılan doğudaki bu başarı, gerçekte bambaşka bir varlığa dönüştü; Bizans Devleti.

Buna karşılık ekonomik yapıların şehir temelinde asıl ifadesini bulduğu batıda ise, Roma egemenliğinin tamamen kendine has bir eseri olan devlet, kendi öz kuruluşlarının zorbaca baskılarına direnemedi, hemen sonra da parçalanma kesinleşti. İmparatorluğun ikiye bölünmesi 395'de kesinleşti.

Doğu Bizansın (Konstantinapolis)'in imparatoru, Batı Bizansın dağılımından sonra, Batı Avrupa'nın yeni krallıkları karşısında tek başına kaldı. Bu nedenle Doğu Bizans, kendi varlığını Batı Anadolu topraklarında sağlamlaştırma eğilimi gösterdi. Bütün ağırlığıyla bu bölgeye önem veren Doğu Bizans, Türklerin Anadolu'ya gelişlerine kadar, coğrafyada hüküm sürdü.

16) Prof.Dr. AKŞİT, Oktay; Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985

2.4.2. Doğu Bizans'tan Anadolu Selçukluları'na, Batı Anadolu

Doğu Bizans Devleti, her zaman için büyük mülk sahiplerine karşı küçük köylülüğün koruyucusu oldu. Çünkü imparatorluğun devamı daha çok bu sosyal sınıfa bağlıydı. Bu bağımlılık, köylülerin toprağa bağlanmasını zorunlu kılmıştı. Doğu Bizans otoritesinin varlık koşulu olan bu zorunluluk, koruyucusu olduğu köylü halk ile devletin zaman zaman çatışmasına neden olmuştu.

Özellikle, Roma İmparatorluğunun yeniden diriltilmesi hülyalarıyla atbaşı giden yayılmacılık dönemlerinde gerçekleşen savaşlar, sadece devletin bir sosyal sınıfı karşısına almasını değil aynı zamanda Batı Anadolu ekonomi ve ticaret dengesinin de bozulmasını gündeme getirmişti. Bu kargaşa dönemlerinde Anadolu'yu korkunç bir yıkım içinde ve nüfusu azalmış olarak buluruz. Slav kabilelerinin Anadolu'ya yerleşmesi, nüfus dengesini sağlayarak işgücüne bollasma getirdi. Bu yüzden, köylüyü toprağa bağlama zorunluluğu gereksizleşti; yer değiştirme özgürlüğü üstündeki kısaltmalar yok denecek kadar azaldı.

Bizans ve Roma İmparatorlukları boyunca Anadolu'nun sosyal ve ekonomik tarihin evrimi bürokratik bir aristokrasi tarafından temsil edilen, kollektif mülkiyetin izlerini içinde barındıran, özgür kır cemaatine dayalı merkeziyetçi eğilimle, -yani devletle- büyük malikâne

temeline dayanan ve Roma hukukundaki özel mülkiyetin bir ifadesi olan merkezden kopmacı eğilim -yani büyük mülk sahipleri arasında ardı arkası gelmeyen bir mücadele olarak ortaya çıkar.

2.5. Anadolu'da Türk Fethi (Selçuklular)

2.5.1. Fetih

Kurulduktan sonraki ilk yüzyıl boyunca İslâm devleti, karşı konulmaz yayılmasının doruk noktasına ulaşmasıyla, hem Grek-Latin hem de Hristiyan uygarlığını kendinde somutlaştırmış olan Rum Devleti'nin yıkılıp gideceğine inanmıştı. Bu iki dünyayı birbirinden ayıran sınır, ilkten karşılıklı saldırılarla zorlandı, ama iki tarafın da birçok kereler bozmaya çalıştığı denge sonunda olduğu gibi kaldı.

Zamanla, bir tarafın ille de öbürünü yenip ortadan kaldırması gerektiği saplantısı, yerini, birbirine zıt da olsa ikisi de ebediyen yaşama gücüne sahip iki dünyanın sonsuza kadar bir arada var olabileceği bir denge düşüncesine bıraktı. Onbirinci yüzyılda, İslâmiyetin bütün mirasına tek başına sahip çıkan Selçuklular, İslâm olmayana ait yeni toprakları fethetmekten çok, Fatimiler'in "Hak yolundan sapmış" devletini ilhak ederek İslâm dünyasını yeniden birliğe kavuşturmayı

düşünüyorlardı. Güçlkle denetim altında tutulabilen Türk boyları bu yön değıştirmede etkili oldular.

2.5.2. Anadolu'nun Türkleşmesi

İslâmlaştırma ve Türkleştirme süreci, açık seçik olgulara dayanan bilgilerden daha çok, bazı somut görüntülerde özetlenebilir. Küçük Asya'nın fetihten önceki nüfusunun tam sayısını rakam olarak bilmiyoruz. Ama ülkede, özellikle iç taraflardaki yaylalarda nüfus yoğunluğunun düşük olduğu rivayet edilir. Aynı şekilde, on birinci yüzyıl sonuyla on ikinci yüzyıl başları arasındaki ilk göç dalgasıyla gelen Türk boylarının sayısını da bilmiyoruz. Bu konuda da varsayımlar yürütölmekte. Ama bugünkü kıstaslardan yola çıkarak yapılan tahminlere pek güven duymamak gerekir.

Fethin ilk sonucu, bölgelerarası hatta uluslararası bir ekonominin, yerini sırf mahalli malların dolaşımına bırakmasıydı. Bu dönüşümden ilk etkilenenler de şehirler ve büyük malikâneler oldu. Fetihcilere en fazla karşı koyan şehir halkıydı ve bu halkın büyük bir kısmı Konstantinopolis'e göç etti.

Büyük malikâneye gelince, sivil ve kiliseye bağlı mülk sahipleri ortadan kaybolunca, sistemin kurucu unsurları olan kır cemaatlerinden ibaret kaldı. Bu cemaatler artık, ilk başlarda düzenli bir vergi bile

istemeyip, sadece ele geçirdikleri ile yetinen fetihcilerin hizmetindeydi. Böylece eski sisteme doğru bir geri dönüş, kır halkının hic de canını sıkmayacak olan bir dönüşüm ortaya çıktı. Türk göçebelerine gelince, bunlar askeri işgalle ihtiyaçları bir kere sağlandıktan sonra, ahalinin mahalli özerk idare sistemini değiştirmek imkânına sahip olmadıkları gibi, böyle bir şeyi düşünmüyorlardı da. Zaten Bizans topraklarına ilk giren Türkler, mevcut sistemi yıkmak düşüncesiyle harekete geçmekten çok, kendilerine yerleşecek bir yer bulmaya gelmişlerdi. Bu yerleşme, kendileri açısından yapıların değişmesini de içerir ve büyük göçebelik düzeni, sürekli değilse bile, bir çeşit yerleşiklik demek olan yaylacılığa dönüşme yoluna girer. İster başlangıçta Müslümanlarla Hristiyanlar arasında; ister Türkler yerleşikliğe geçtikçe veya yerli köylüler İslâm dinini kabul ettikçe Müslümanlarla Müslümanlar arasında olsun, yerleşik ve göçebe unsurlar arasında her halükârda bir ortak yaşama durumu doğar. Ama öyle görülüyor ki, genellikle Türk akınının ikinci büyük dalgası gelinceye (on üçüncü yüzyılın ikinci çeyreği) kadar, köylülerin büyük çoğunluğu Hristiyanlardı. Bu, gezginlerin izlenimleri kadar, vakıfların kuruluşlarıyla ilgili metinlerden de anlaşılmaktadır.

Buna karşılık boşalıp nüfusu azalan şehirler daha çabuk islâmlaştılar. Şehir hayatını hor görmelerine ve "gavur yuvaları" dedikleri şehirlerle ilgili kuşkularına rağmen Türk boy şefleri, buralardaki terkedilmiş mülk

leri ele geçirmekle tezelden bir kolay kazanç kaynağı buldular; çoğu da köylüden çok şehirli olarak ve gönül hoşluğuyla yerleşik hayata geçtiler. Böylece, ilk andaki altüst oluşundan sonra şehir hayatı, yeni baştan faaliyete geçti; bu faaliyete katılmak isteyen şehirli Hristiyan unsurların İslâmlaşma olgusu baş gösterdi ve bunlar "ığdış" ler sınıfını meydana getirdiler. Niha-yet, çoğu İranlı ama bir o kadarı da Maverâünnehir Türklerinden olan Müslüman unsurlar, yeni kazanç yollarının ortaya çıkmasından sonra Anadolu şehirlerine göçtüler (17).

Bu noktada gene, yeni tüccar sınıfıyla oluşmakta olan yeni iktidar yapıları arasındaki diyalektik bir hareketle karşı karşıya bulunuyoruz. Şehirli bir sınıfın oluşması, çeşitli bölgeler arasında ilişkiler kurulmadan mümkün değildi ve çabası bu birliği sağlamak olan merkezi iktidar da şehirli sınıfların desteğini kazanmadan oluşamazdı.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi, bir fetihten daha öte bir şeydir. Bu yerleşme, Anadolu'ya göçen Türk-Müslüman halklar, o sırada bu ülkede bulunan Hristiyan halklar arasında zımmî bir antlaşma olarak kendini gösterir. Bizans yönetici sınıfı dere beylik sistemine doğru evrimleşir ve Batı Avrupa Uygarlığı ile işbirliği

17) UZUNÇAYIRLI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, C.1, Ankara 1943

ne girişirken, kendi halkına iki kat ihanet etmiş oluyordu. Kendi sömürülmesini daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacak olan bir üretim biçimine yönelen her türlü evrimleşmeye karşı dirençli bir halk, birçok kere, kendi yöneticilerinden kaçıp Türklerin aynı ölçüde bunaltıcı olmayan himayesine sığınmıştı. Anadolu'da Türk toplumunun varlığı, fetihci bir halkın kendine bir yurt arayışı kadar, bir diğer halkın kendine yabancı bir sömürü tarzıyla yakın bağı olan yeni bir üretim tarzını toptan reddedişinin de sonucudur. Bu iki halkın kaynaşmasının içinde doğan Türk-İslâm yönetici sınıfı, denebilir ki Bizans yönetici sınıfının yerine getiremediği görevi üstlendi.

Anadolu Selçuklu Devletinin ortaya koyduğu özgün sosyo-ekonomik yapılar, süregiden değişmeler karşısında en iyi savunma aracı olarak gözüktüler. Uzun vadede feodalizmin, daha sonra da Batı Avrupa Sanayileşmesinin yükselişi karşısında bir geriye dönüş ve eski yapıların pekiştirilmesi demek olan bu savunma ancak aldatıcı bir çare olabilirdi. Öyleyken bu Osmanlı tarihiyle ilgili bölümlerde de göreceğimiz gibi gelecek çağlarda da varlığını sürdürdü. Kısa vadede ise Selçuklu Devleti, yüklendiği bu görevde başarısızlığa uğradı sayılabilir. Çünkü sistemin bütün unsurları henüz yerli yerinde değildi. Hristiyan unsurlar asimilasyonu daha tamamlanmamıştı. Zaten Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı henüz ele bile geçirilememişti. Birinci Türk göçünün fazla bir ağırlığı da yoktu. Böylece Selçuklu sosyo-ekonomik

düzeni kısa zamanda batı egemenliği altına girdi. Gerçi ikinci Türk göçü ve onu izleyecek olan fetih, sonunda Anadolu'ya gelecek yüzyıllardaki görünümünü kazandıracaktı, ama Anadolu'daki ilk Türk Devleti böyle bir sarsıntıya dayanamayacak, yeni bir ülkenin olgunlaşma kargaşalıkları içinde silinip gidecekti. Anadolu'da Türk birliğini, gerçekleştirecek ikinci bir teşebbüs gerekliydi. Bu da Osmanlı İmparatorluğu olacaktı.

BÖLÜM 3.

OSMANLILARIN SOSYAL YAPISI VE ZEYBEKLİĞİN KÖKENLERİ

3.1. Türkmen Beyliklerinin Oluşması ve Evrimi

On dördüncü yüzyıl başlarında, Anadolu'nun batı, güney ve kuzeyinde kısmen eskiden Selcuklulara ait olan yerlerde, kısmen de Bizans'tan alınmış topraklarda bir düzine siyasal oluşum vardı. Bizans imparatorlarının Konstantinopolis'e dönüşü bunları harekete geçirdi ve aşağı yukarı elli yıl içinde, Bizanslılarla Latinler adalara ve Balkanlara çekilirken sınır boylarındaki beylikler de denize ulaştılar.

Aynı şartlar altında doğmuş bu oluşumlar, içlerinde benzer güçler barındırmaktaydı; bunun için de başlangıçta gelişmeleri aşağı yukarı özdeşti. Ama daha sonraki evrimlerine, yayılmaları sırasında karşılaştıkları ve etkisi altında kaldıkları durumlar yön verdi. Selcuklu bürokrasisinin daha sonra İran'dan gelenlerle pekişip güçlenen kalıntıları, hizmetine girmek için müvadeleden galip çıkacak olanı beklediler.

Osmanlılar diğer beylikler arasında sivrilmeye başlayınca, yeni idarî mekanizmanın oluşmasında bu kalıntıların etkisi oldu. Ama öteki beylikler, olayların akışına bırakılmış kavim yapılarının kendiliğinden gelişmesini izlediler. Böylece yerleşik düzene geçme ya da yerleşik halkı denetim altına alma süreci ilerledikçe,

temel üretim aracı haline gelen toprak özel mülkiyete de dönüşmeye yöneliyordu. Moğol istilâsından sonra, toprağın özel mülkleşme sürecinin ilerlemesi, daha önce büyük kısmı Selçuklulara ait olan topraklarda kurulu oluşumlar için aynı zamanda bazı haklar doğurmuştu, kendi iktidarlارını yerleştirirken toprak eşrafına ihtiyaç duyan beyliklerin verdiği bu haklara saldırmak kolay değildi (18).

Kastamonu ve Sinop dolaylarındaki Çandaroğulları ve hele Karamanoğulları gibi beylikler, ilk zamanlarda göçebelerin daha az merkeziyetçi bir devlet özlemine cevap verdilerse de, bunun yanı sıra Selçuklu yönetici sınıfından gelenlere ait toprak mülkilerinin varlığını sürdürmesinde bunları daha az göze batar hale getiren bir örtü ödevini de gördüler, onların her isteğini kendileri dile getirdiler. Zaten Çandaroğulları, eski rejimin yüksek memur ailelerinin birinden gelmeydi. Konya'ya sahip olan Karamanoğulları ise Selçukluların varisi olduklarını iddia ediyorlardı. Bu yarı kabilesel yarı feodal kurumlar onlara, aristokratik olduğu kadar halka dayanan sağlam bir tabana sahip olma ve Osmanlı idarî mekanizması karşısında varlığını diğer beyliklerden çok daha fazla sürdürme imkânını veriyordu. Niha yet, on beşinci yüzyıl sonlarında Osmanlılar bunları tarih sahnesinden silmeyi başardıkları vakit, edinilmiş

18) KÖPRÜLÜ, Fuat; ORta Zaman Türk-İslâm Feodalitesi, Ankara 1941

toprakların devlet mülküne dönüştürülmesinde büyük zorluklar ortaya çıktı (19).

Halka gelince; on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Anadolu'yu bir baştan bir başa sarsıntıya uğratan isyanların tabanını meydana getiren işte bu halk oldu.

Çoğu fethedilmiş Bizans toprakları üzerine kurulan öteki beylikler, ya kaçmış ya da kökü kazınmış olan eski büyük mülk sahiplerinden gelen bir baskıyla karşılaşmaldılar. Fethedilen yerlerdeki eski toprak düzenine gelince, laik ya da kiliseye ait özel topraklarla, Devlet topraklarının karışımı üstüne kurulmuştu. Ayrıca bu beyliklerin hayatı çok kısa sürdü. Bunlar hakkında sahip olduğumuz bilgiler, belli sonuçlara varmamıza elvermeyecek kadar azdır. Aslında gazi toplulukları tarafından yaratılmış başlıca gelir kaynakları savaş yağmasına dayanan bu oluşumlar sürekli yayılmak zorundaydılar.

Germiyanogulları gibi çevresi hasımlarıyla kuşatılmış beylikler, denize ulaşamayıp tezelden ölüme mahkûm oldular. Bu beyliklerden beş altısı için on dördüncü yüzyılın ikinci yarısının sonunda ilk hedef, batı ve güney kıyılarından denize ulaşmaktı. O çağıdaki bir gözlemci için Bursa'daki Osmanogulları'nın başarıya ulaşma şansı Muğla'daki Menteşeoğulları, İzmir ve Efes'

19) KÖPRÜLÜ, Fuat; a.g.e.

teki Aydınoğulları, Manisa'daki Saruhanlılar, Bergama ve Balıkesir'deki Karesiler'inkiyle aynıydı. Gaziler bir kere Ege denizi kıyılarına varınca, kendilerini bu yeni unsura uydurarak ilerleyişlerini sürdürdüler. Ve çok kısa zamanda birer korsan olup çıktılar.

Bu yeni ilerleyiş, batılı tüccarlara ayrılan alanda, yani Akdeniz'de ve Akdeniz'e bağlı yerlerde bir çıkar kaybı meydana getirmekteydi. Bu olay ilk anda insana ters bile gelse, Anadolu'yla Batı dünyası arasında Selçuklu ticarî örgütünün çözülmesinden sonra kesilen ilişkilere yeni bir atılım kazandırdı. Korsanlık eninde sonunda ticarete dönüşürse de, Akdeniz'de bu ikisi hep birlikte yürüdü ya da birçok kere biri öbürünün atılım kazanmasına yaradı.

Türklerin ilerleyişiyle birlikte, ülke içleriyle kıyı şeridi arasında ulaşımın sağlanması ve Anadolu filolarının tekrar ortaya çıkması, ticarî ilişkilerin yeniden kurulması için bazı şartlar yarattı. 1304'de ele geçirilen ve şehirden sürülen Hristiyan ahalinin Girit'e sığındığı Efes'te otuz yıl sonra dizginleri Türk ya da hiç olmazsa İslâmlaşmış halkın elinde olan yoğun bir ticarî faaliyet göze çarpmaktaydı (20).

20) YERASİMOS, Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s.159

3.2. Osmanlı Sosyal Yapısının Genel Görünümü Olarak "Ayaklanmalar"

Bu hareketlerin bütününe belli bir etiket yapıştırmak, ne mümkün ne de arzulanan bir şeydir. Katılanların yüzde doksandokuzu yoksul reaya sınıfından bile gelmiş olsa, güdülen hedefler bu sınıfın egemenliğine yönelmiş benzemediğine göre, bir halk hareketinden söz etmek, gerçeği fazlaca şemalaştırmak ve özünü bozmak olurdu. Ama olayların sonucu olan bazı unsurları ortaya koyabiliriz.

Birincisi, Anadolu'daki patlama iç (nüfus hareketlerinde artma, yönetici sınıfın üç kategorisi arasındaki mücadeleye) ve dış (uluslararası ticaretin altüst oluşu, Batı'nın mali gücü ve imalâthanelerle birlikte egemen bir ekonominin kurulmasının başlaması), gelişmelerin sonucu olarak belirir. Katı, sağlam ve çok iyi yapılaşmış sistem, uzun bir süre tepkileri baskı altında tutmayı başarır. Öyle ki sonunda, güdümlü, belli bir hedefe yönelik ve bir taşmayla değil de, fark gözetmeden her şeyi silip süpüren bir patlamayla karşı karşıya kalınır. Bazı baskılara gelen tepkiyle ağır ağır olgunlaşan bir harekete değil, sabrın taşıdığı ve bireyin de, türün de yaşamasını sürdürmesi doğrudan doğruya tehlikeye girdiği an, bireysel olduğu kadar sosyal düzeyde doğan bir kopukluğa, bir bozuşmaya tanık oluruz. Dolayısıyla

tepkiler kendini çok kere günlük ihtiyaçlar içinde, geçim derdi düzeyinde açığa vurur ve bu şartlar altında biraz daha geleceğe dönük uzun vadeli her yöneliş kavramayan bir şey olarak gözükür.

İkincisi, bütün bu olaylar boyunca iki akım kendini açığa vurur. Artık ihtiyaçlara cevap veremeyen bir sistemin kadrosundan kurtulmuş yığınların baskısı, kendini zenginlikleri elinde tutan imtiyazlı sınıflara ait kurumlar üzerinde duyurur. Medreseler, taşra askerî sınıfı ve kapıkulları bunların istilâsına uğrar. Aynı şekilde, bu kurumların üyeleri tarafından da, bu harekette ters yönde bir yeniden kendine çekme hareketi yürütülür; insanları ve servetleri yeniden kendine çekme...

Bunlar bizi sistemin temel yapılarıyla ilgili üçüncü bir gözleme götürür. Yönetici sınıf ilke olarak bütün ülke zenginliklerinin, malın mülkün tek sahibi olan hükümdarın emrindeki bir memurlar topluluğundan başka bir şey değildir. Fakat aynı zamanda sistemin, üretim araçlarının özel tasarrufu doğrultusunda evrimleşmesinde nesnel çıkarı olan tek unsur odur. Sistemin doruğuyla tabanının, yani hükümdarlarla reayanın çıkarıysa tam tersine düzenin korunmasındandır. Olaylar da işte bu tarzda gelişir.

Kaba çizgileriyle şöyle bir özet yapabiliriz. Devlet memurları sınıfının, reayanın yaptığı üretimden kaldırdığı payların artmasıyla maddileşen merkezden kop-

macı gücü, tabandaki bu sınıfın yıkıntıya uğramasına, altüst olmasına yol açar. Her ayaklanma hareketinin, padişahın değil de aracılarının otoritesine karşı çıktığını gözlemek ilgi çekicidir. Hükümdarlarla halk arasındaki ortak çıkar, adalet fermanlarında ve kapukulu ocaklarına kabul şartlarında açıkça görülür. Ama temel birimlerin yani tımarların yıkılışı somut hale gelip de aristokrasının alt tabakasını, yani sipahileri de kendisiyle birlikte felâkete sürükleyince, askerî ve sivil büyük memurlar sınıfı gibi tüccarlar da toprak alanına sızarlar ve özel mülkleşme başlar.

Bütün bunların bellibaşlı iki sonucu olur. Osmanlı düzenini meydana getiren bütün kurumlar, on dokuzuncu yüzyıla kadar biçim olarak varlıklarını sürdürseler bile, on yedinci yüzyıl başlarında yok olur giderler. Bunların yerine yeni yapıların yavaş yavaş olgunlaşması işlerlik kazanmaya başlar. Yönetici sınıfın üç ayrı kategorisi birbirine karışıp birbiri içinde erir ve bu karışım içinden yeni unsurlar ortaya çıkar. Ama bir başka seferkinden farklı olarak bu yeni oluşma tek başına değil de Batı'daki sanayileşmenin gitgide daha belirleyici duruma giren etkisi altında meydana gelecektir.

3.2.1. Osmanlı Tarihinde, Batı Anadolu'da Yaşanan Ayaklanmalar (21)

Osmanlı tarihi boyunca, Batı Anadolu'da yaşanan ayaklanmalar, tam bir Anadolu ayaklanmalarından, bunların nedenlerinden kopuk değildir. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren cereyan eden bu olaylar ekonomik yapıdaki bozukluk, çarpıklık ve sosyal zümrelerin bu yapı karşısındaki şikâyet ve tepkilerinin bir sonucudur. Söz konusu yüzyılın öncesine denk gelen ayaklanmalar daha çok, henüz tek bir sancak, tek bir devlet nizamı altına alınamamış olan ya da bu yolda üzerilerine gidilen Anadolu Beyliklerinin ayaklanmalarıydı. Bir de bunlara Yıldırım Beyazıd'ın, Timur ile yaptığı Ankara Muharebesi sonucunda az da olsa başarılan Anadolu birliğinin yeniden Moğol eliyle dağılması eklenince, Osmanlı coğrafyası "Fetret Devri" denen dönem ile bir kez daha çalkalanmışdı. Kargaşa ve belirsizlik ortamında yoğun bir sosyal hareketlilik yaşanmaktaydı.

16. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yaşanan ayaklanmalar, Suhte Ayaklanmaları, Reaya Ayaklanmaları, Celâlî İsyanları ve Kapukulu-Yeniçeri gibi askerî kökenli ayaklanmalardı.

21) KARAKAŞ, Mercan; 3-4-5 Ekim 1993 tarihli karşılıklı görüşme.

İlk hareketler, yoksul köylü olan reaya'nın devlete karşı tepkilerine bağlı, bu tepkilere destek olarak suhtelerin (öğrencilerin) giriştiği taaruzlardır. Suhte ayaklanmaları medrese özelinde devlete yönelik eleştirilerin fiiliyata geçirilmesiydi. Reaya Ayaklanmaları, ekonomik şartların ve vergi sisteminin bir eleştirisiydi. Celâlî isyanları ise, Osmanlı siyasal yapısı içinde bir zümre olan Ümera'ların isyanlarıdır. Çeşitli eyaletlerde gerçekleşen Ümera ayaklanmaları genel olarak "Celâlî İsyânları" diye adlandırılmışdır.

Osmanlı devlet adamları, zaman ve mekana yayılan bu ayaklanmaları bastırabilmek için kendi askerî teşkilâtlarına pek güvenemiyorlardı. Zira Kapukulu ve Yeniçeri gibi askerî kollar da dönem dönem kendi ekonomik ve politik çıkarlarına göre, düzene karşı ayaklanabilmekteydiler. Çözümü, leventlerden, sipahilerden ve göçebe aşîretlerden ücretli bir ordu kurmakta görürler. Görevleri, ayaklanmaları bastırmak olan bu ordu, Anadolu dirliği için büyük bir umut kaynağı oluşturmuşdu.

Keşifler çağına kadar, Doğu ticaretinin tek ve en önemli yolu Akdeniz ve Ege'nin Anadolu kıyılarıydı. Venedik ve Cenova gibi Avrupa'nın sayılı limanları bu yol ile Şam'a, Halep'e, Çin'e ve Uzak Doğu'ya ulaşabilmekteydi.

Bu nedenle, Batı Anadolu birliğinin ve denetiminin Osmanlı elinde bulunması son derece önemliydi. İzmir yalnız Anadolu'nun değil, İran'ın da mallarını pazara sürdüğü yerdii. Dolayısıyla, kurulan özel ordu ve levendler Batı Anadolu'da yoğun ve sistemli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Ancak aşırı yetkilerle donatılan bu özel ordu, Batı Anadolu halkı üzerinde fazlasıyla bir otorite ve baskı unsuru olup çıkmışdı. Örneğin Levendler bazen peşine düşülecek öğrenci (suhte) kalmayınca civar köyleri soyup soğana çevirirdi.

Bu türden denetim dışı gelişen olaylar halktan daha büyük tepkilerin gelmesini sağlamışdı. Yine örneğin: 1581 yılında Menteşe ahalisi, başkentten o bölgedeki hükümdarlık haslarının gelirini toplamak üzere özel olarak gönderilen görevliyi öldürüp, toplanan vergiyi yağma etmişlerdi. Meseleyi soruşturmak için gelen Sancakbeyi de kovalanmışdı. Tabii bu olaylar, baskıya maruz kalan halkın çeteleşip dağlara çıkmasına, iç bölgelere doğru hareketlenmesine yol açmış; vergi ve devletin otorite uygulamalarından kaçarak yerleşik hayata sırt çevirmişlerdir. Bu kez hedef bu çeteler olmuşdu.

1584-85 yıllarında Manisa Valisi, başıbozuk takımdan oluşturduğu alternatif çetelerini Batı Anadolu içlerine soyguna ve dağa çıkan çeteler üzerine salmışdı. Benzeri olaylar Kütahya, Aydın gibi bölgelerde de yaşanmaktaydı.

Bu dönemlerde oluşan dağ çeteleri, Osmanlının son dönemlerine kadar etkin olmuş ve defalarca ordu birlikleri ile karşı çatışmışlardır. Zaman zaman, bazı siyasi hareketlerde (örneğin Meşrutiyet hareketlerinde) belli bir tarafa destek vermiş, zaman zaman da yol kesip, harağ alan "eşkiya" biçiminde kendilerini göstermiş olan bu çeteler, özellikle Kuvâ-yı Milliye mücadelelerinde tam anlamıyla kendi karakterini yansıtan zeybeklik kimlik ve kişiliği ile ortaya çıkacaklardır. Zira, Zeybek oyunlarındaki figür, tavır ve hareket biçimleri dağ yaşantısının imgeleri, çeteci, mücadeleci ve yiğit kişiliğin betimlemeleri ile doludur. Bir anlamda zeybek oyunları, zeybeklik tarihinin gelip dayandığı dağ yaşantısı ile zeybeklik kimliğinin özü olan kahramanlık ve başeğmezliğin soyut bir bileşimi, anlamlı bir toplamıdır.

Zeybeklerin Batı Anadolu bölgesinde genellikle dağlık kesimlerde yaşamaları nedeniyle çeşitli davranışlarında bu ortamın özelliklerini yansıtmışlardır. Çeteler halinde yaşadıklarından ve çeşitli sebeplerden dolayı devamlı çatışmalar içinde bulunan Zeybekler mert, çevik, gözüpek, yiğit, sözü söz, az fakat öz konuşan, içi dışı birkişiliğe sahiptirler. Zeybek oyunları zeybekler tarafından icra edildiği için oyun anında da kendi kişiliklerini ortaya koyarlar. Batı Anadolu bölgesinde oynanan Zeybek oyunlarında yapılan hareketlerde yaşanan bölgenin özelliklerini görmek mümkündür. Zeybeklerin

kollarını dağda yaşayan vahşi bir kartalın kanat açısı gibi tutması veya yöre bağlarındaki üzümleri anımsatan salkımlar şeklinde tutması bunları açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Halk Oyunlarımızın ortaya çıkışında çeşitli nedenler vardır. Bunlar; savaş, aşk, dinsel törenler, deprem, sel ve hayvan taklitleri gibi çeşitli unsurlardır. Zeybek oyunlarımızında ortaya çıkmasında aynı unsurlar görülmektedir. Bu unsurlar arasında savaş, aşk, dinsel törenler, hayvan taklitleri daha çok görülmektedir.

Zeybek kuş hafifliği ile oyun meydanına gelir, ellerini toprağa sürer. Bu hareketi yapmasının iki nedeni vardır. birincisi parmaklarının iyi saklaması, ikincisi topraktan kuvvet ve bereket almasıdır. Oyuncu zeybek gezinleme adı verilen serbest ezgi eşliğinde oyun alanında bir daire çizer. Bu hareketiyle "sınırlarını çizdiğim bu topraklar, bu yurt, bu yer benimdir, sakın ola düşmanım bu yerlere göz dikmesin. Bu topraklara ben ölmedikçe kimse giremez" demek istemesidir. Oyundaki ani ve seri adımlardan sonra gelen duruşlarda cesaret, mertlik ve kendine güven vardır. Sığrayıp, atlamalar düşmana yapılan saldırıyı, yere diz vurmalar ise düşmanın başının nasıl ezileceğini gösterir. Kollar, oyun figürlerinin başlarında kaldırılır ve figür sonlarında aşağıya indirilir. Bu kol kaldırışları ve indirişleri de zeybeklerin kutsal kolarak saydıkları şahin ya da

kartalın kanat hareketleri ile ilgilidir. Şahin ya da kartal uçuşunda kanatlarını nasıl açıyor ise, zeybeklerde kollarını aynı şekilde yukarıya doğru kaldırarak açarlar. Şahin ya da kartal nasıl konduğunda kanatlarını indiriyor ise, zeybeklerde figür bitimlerinde kollarını aynı şekilde indirirler.

Zeybek oyunlarında oyun anında gözlerin yere bakma sebebi ise, kartal'ın uçarken sürekli olarak aşağıya (yere) doğru bakmasından dolayıdır. Hareketsiz olarak duruş sırasındaki başın, dik ve yüzün sert olarak bakması da yine şahin ya da kartal'ın duruş taklitletlerinin yapılmasıdır.

Zeybek oyunlarımızın kimliğini ortaya koyan en önemli unsur ise, "Tavır" dır. Kocaarap, Kerimoğlu, Elifoğlu, Kocaümme, Yörük Ali gibi kişi adlarını alan zeybek oyunlarının, adı geçen zeybeklerde veya ölümünden sonra onun adına oynandığı sanılmaktadır. Zeybek oyunlarını oynayan pek çok kişi, oyunu oynarken kendi kişisel tavrını ortaya koyar. Bir yerleşim biriminin adını taşıyan Aydın, Muğla, Tavas ve Kordon zeybeği gibi zeybek oyunlarının bir grup tarafından oynanması halinde de, yöresel tavır söz konusudur.

BÖLÜM 4.

TARİHTE EFE VE ZEYBEKLERİN ETKİLERİ

Ege bölgesinde, özellikle Aydın Vilâyeti ve Ödemiş yörelerinde, Zeybeklik 16. asırdan itibaren bir eşkiyalık, çetecilik şeklinde oluşan bir zümre idi. Hükümet otoritesinin yok olması, adaletsizlik, Osmanlı'ya güvensizlik, köylünün hor görülmesi asayişsizlik, harplerin yarattığı ekonomik kriz, sosyal düzenin bozulması sosyokültürel alanda Zeybeklik kurumunun doğmasına sebep olmuşdu. Kültür düzeyi düşük olan köylüler, hükümetten öğ almak için tek yolun Zeybeklik olduğuna inandıklarından, bu kurumun mensuplarına yataklık dahi ederlerdi. Böylece 1800'lere gelinmişti. Bu dönemde artık zeybeklik ve efelik tam anlamıyla oturmuş bir kurumdu. Yoğun çatışmalar, büyük müsademeler bu dönemde fazlasıyla görülür. Sözgelimi 1850'lerden sonra, İzmir'de Osman Efe, Kırkağaç'da Orhan Efe, Aydın'da Parmaksız Arap Efe, Bergama'da Bakırlı Efe zaptiyeler tarafından öldürülmüşdü. Bu türden çarpışmalara girmeyip af'tan faydalananarak düze inen efeler de olmuştu. Ancak, 1883'de İzmir Valisi Naşit Paşa'nın yaptığı gibi daha önceden affedilen efeler yine dağa çıkarlar korkusuyla teker teker öldürülmüşdü (22).

22) AYDINEL, Sıtkı; Kuvâ-yı Milliye Harekâtı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.26

Zeybekler I. Dünya Harbinden sonra eşkiyalığı bırakarak, yavaş yavaş köylerine dönmeye başladılar. Hele, Yunan işgâlinde sonra silâhları ve adamlarıyla birlikte dağlardan inerek Kuvâ-yı Milliye saflarına katıldılar. Esasen bunlara karşı büyük hayranlık duyan halkda onları doğal bir lider olarak gördüler ve çoğu gönüllü olarak emirlerine girdiler. Bu suretle Kuvâ-yı Milliye bu bölgede etkili bir şekilde bunların etrafında oluştu. Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe ve daha bir çokları Kuvâ-yı Milliye Hareketlerinde birçok yararlı faaliyette bulundular.

4.1. Kuvâ-yı Milliye Hareketlerinde Zeybekler(23)

4.1.1. Yunanlılar'ın Nazilli'den Çekilmesi ve Yörük Ali Efe

4 Haziran 1919'da Nazilli'yi işgâl eden Yunan taburu ve Aydın-Nazilli demiryolunun muafazası için serpiştirilmiş Yunan Müfrezeleri, Kuvâ-yı Milliye'nin Malgaş Baskını ve demiryolu köprülerinin tahribi gibi faaliyetleri üzerine iyice tedirgin oldular. Nazilli'deki Yunan Taburu 19 Haziran 1919 saat 20.45'de, Türk

23) AYDINEL, Sıtkı; Kuvâ-yı Milliye Harekâtı, Ankara 1993

kuvvetleri tarafından taaruz edileceği haberini aldı ve bu telefon görüşmeleri ile de teyid edildi. Bu durum karşısında taburun 19-20 Haziran'da büyük bir gizlilik içerisinde Aydın'a çekilmesi kararlaştırıldı. Ancak, o gece hazırlıklar Nazilli'deki Türk telgraf memurları tarafından Tümen Komutanlığı'na bildirildi. Tümen komutanı, Yunanlıların çekilmesinden sonra Nazilli'de inzibat ve emniyeti sağlamak için Sarayköy'deki birliklerin komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e hemen Nazilli'ye hareketemrini verdi. Fakat, Yunanlılar telgraf tellerini biraz önce kestiklerinden bu emir Sarayköy'e ulaşamadı.

Yunanlılar, önce bütün kuvvetlerini demiryolu ile çekmelerini düşündüler. Fakat, demiryolunun tahrip edilip trenin uçurulması için Türklerin hazırlık yaptıkları haberini alınca, bundan vazgeçtiler ve yaya olarak 20-21 Haziran 1919 gecesi saat 03.00'de çekilmeye başladılar.

Nazilli'den çekilirken Yörük Ali ve diğer çetelere yataklık ettikleri gerekçesiyle 20 kişiyi rehin alarak beraberinde götürdüler. Bunlar arasında Emekli Binbaşı Kenan, Hafız Mehmet, Hacı Mahmut, Tahsil Memuru Ali Rıza da vardı. Ayrıca geriye çekilirken Atça'dan 15, Sultanhisar'dan 5 kişiyi daha rehin alıp, Köst'te bunları öldürdüler. Sadece Emekli Binbaşı yaralı vaziyette ve öldü zannedilerek kurtuldu. Geri çekilme yolu üzerindeki pek çok Türk köylüsünü de acımasızca şehit ettiler.

Yörük Ali müfrezesi, İsabeyli Köyü'nde iken Yunanlıların Nazilli-Aydın karayolu üzerinden çekilmekte olduklarını bir köy delikanlısından haber aldılar. Kendilerini emniyete almak için daha kuzeye, Sinekçiler Köyü'ne çekildiler. Bu köyde, Nazilli'den gelen bir haberciden Demirci Mehmet Efe'nin "Yörük Ali tez gelsin" diye haber saldıgını öğrendiler. Bu haber üzerine, kesin durumu bilebilmek için Nazilli'ye doğru yola çıktılar. 20 Haziran 1919 sabahı Nazilli'ye vardıklarında, Demirci ile ilgili haberinde doğru olmadığını anladılar. Yunanlılar Nazilli'yi boşaltmışlardı. Ancak, Rumlar aleyhindeki galeyan sonucu şehirde bu Rumların evleri bazı fakir ve cahiller tarafından soyulmaya başladığını görüncüve, ne yazık ki Yörük Ali Müfrezesi de bu soyguna katıldı. Bir hayli yağma yaptıktan ve yaya olan zeybeklerin herbiri birer at sahibi olduktan sonra, insafa gelerek 21 Haziran 1919 sabaha karşı Yunanlıları takip etmek bahanesiyle Nazilli'den ayrıldılar. Ayrılmadan önce de Yunanlıların yaptıkları mezalime karşı birkaç Rumu cezalandırdılar. 24 Haziran 1919 akşamı, Menderes Nehri'ni tekrar güneye geçerek Karahayıt Köyü'ne döndüler.

Yunan kuvvetleri geri çekilirken, yolda bazı zeybek geteleri ve silâhlı köylüler tarafından da birkaç defa taarruza uğradılar. Ayrıca, Çine kuzeyindeki Menderes Köprüsü mevzilerinde bulunan 57. Tümen Komutanı da geri

çekilen Yunanlıların yolunu kesmek için bir millî çete gönderdi. Ancak, demiryolu muhafazasına memur Yunan müfrezelerini de alarak takviye olan Yunan taburunu durduramadı, sadece taciz edebildi. Umurlu'ya gönderilen bu müfrezemiz, Yunan kuvvetlerinin ağırlıklarını taşıyan trene de ateşle taaruz etti.

Bütün bu saldırılar sonucu bir hayli zayıf veren Yunan taburu perişan bir halde 20 Haziran 1919 günü saat 21.30'da Aydın'a varabildi.

Nazilli'den Yörük Ali Müfrezesi'nin çekilmesinden birkaç saat sonra, 21 Haziran 1919 sabahı Sarayköy Müfrezesi Nazilli'ye gelebildi. Bunlar yukarda da belirtildiği gibi Tümen Komutanı'nın emrini alamadıkları için geciktiler. Nazilli'de bozulan düzen ve aşayış Binbaşı Hakkı Bey'in gelişi ile düzeldi. Bir Hey'et-i Maliye kuruldu. Bu hey'ete, Giritli İsmail Hakkı Bey başkan, Avukat Ömer, Hoca Hacı Süleyman, Mollaoğlu Hasan, Halamutçu İbrahim, tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih Efendi, Sultanoğlu Sadık Beyler üye oldular. Bu şahıslar millî mücadelenin devamı müddetince çok değerli hizmetler ifa ettiler.

Bu olaydan da şu sonuçları çıkarabiliriz:

a) Yunanlıların Nazilli'den çekilecekleri, 57. Tümen Komutanı tarafından ancak çekilmenin yapılacağı gece harekâtın başlamasından, çok kısa süre önce haber

alınabilmiştir. O günün şartları ve imkânsızlıkları içerisinde iyi bir istihbarat şebekesi kurulması zor olsa bile, kendi topraklarımızda Yunanlıların harekâtını daha yakından takip edilebilir ve istihbarat elde edilebilirdi. Kaldı ki artık köylüler dahil, halkın çoğu haber toplama elemanı olmaya hazır hale gelmişti. Özellikle Nazilli Hükümet mensupları ve jandarmasının haber toplayamayışı ve tümene bildirmeyişi de bir eksikliktir.

b) Yörük Ali Müfrezesi'nin Nazilli'de Yunan kuvvetlerinin ayrılışından sonra, yağmaya katılması Kuvâ-yı Milliye tarihimiz için kara bir lekedir. Aslında bu müfreze de bulunan Yüzbaşı Ahmet ve Zekâî, Necmi Bey gibi subaylarla, Asaf Bey'in bu çirkin olayı en azından önleme gayreti içinde olmaları gerekirdi. Bu gayreti gösterdiklerini kabul etsek de yağma önlenemediğine göre, o zaman müfrezenin içinde bir disiplin kurulamadığı sonucuna varabiliriz. Eşkiyalıktan gelme zeybeklerin bu tip uygunsuz olayları yaratabilecekleri de gözden uzak tutulmamalı idi. Olaya Yörük Ali'nin bizzat engel olmasının gerektiği de düşünülebilir.

c) Yörük Ali Müfrezesi Yunanlıların çekilmeye başlamasından 2-3 saat sonra Nazilli'ye geldiğine göre, süratle takip harekâtına girişebilseydi, Yunan kuvvetlerini arkadan vurarak bir hayli zayıf verdirilebilirdi. Hele bu takip, Tümen Komutanı'nın Umurlu'ya gönderdiği müfreze ile ve Yunan kuvvetlerine yolda taarruz eden

diğer Türk gruplarıyla koordine edilerek yapılabilseydi, çok daha etkili olabilirdi. Ancak, bunların hiçbirini yapılamamıştır. Dolayısıyla birfırsat da kaçırmıştır. Efelerin disiplinsizliği, sevk idare hataları, önceden istihbarat elde edemeyişi bu fırsattan faydalanılmasına engel olmuştur.

4.1.2. Kuvâ-yı Milliye Hareketinde Demirci Mehmet Efe

Demirci Mehmet Efe, İzmir'in işgâlinde sonra Temmuz 1919 başlarına kadar eşkiyalığa devam etti. Yörük Ali Efe Kuvâ-yı Milliye'ye katılıp Malgaç baskını yaptığı günlerin hemen ertesinde Demirci, Bozdoğan Kasabasını basarak jandarmaları öldürmüş ve bir zenginin evini yakıp gitmişti. Hatta bu baskını birkaç defa tekrara kalkışmış ise de halkın mukavemeti ile karşılaşmıştı. Demirci Mehmet Efe'nin bu hareketini Yörük Ali asla uygun bulmadığı için Nazilli Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri Bey'e Demirci'ye verilmek üzere gönderdiği bir mektubla: "Namuslu ve şerefli bir vatandaş gibi gelip millî mücadeleye iştirak etmesinin daha iyi olacağını" bildirdi. Yörük Ali okuyup yazma bilmediği için bu mektubu 18 Haziran 1919 tarihinde Teğmen Zekâi Bey'e dikte ettirdi ve altına mühürünü bastı.

Fakat bu mektubun yazılmasından ortalama olarak bir hafta sonra Demirci Mehmet bu defa Karacasu kasabasını

bastı. Bu hareketi âdeta Yörük Ali'nin mektubuna bir tepki olarak değerlendirilebilir. Ancak, Demirci Mehmet Efe'nin bu mektubun etkisi altında kaldığını da kabul etmek gerekir. Çünkü bundan sonra Demirci, "kabul edildiği takdirde kuvvetleriyle birlikte Kuvâ-yı Milliye hizmetine gireceğine" dair haberler göndermeye başladı. Bu mektuptan başka, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in el altından; "Gelip Milli Mücadeleye iştirâk etsin, gelmez de eşkiyalıkta ısrar ederse bizzat peşine düşerek onun dağlarda bir hafta bile yaşatmam" tarzında haber göndermesinin ve Tavaslı Halil Ağa gibi Demirci Efe üzerinde şahsî nüfuzu olan şahısların da onun Kuvâ-yı Milliye'ye katılışında rolü olmuştur. Bunlardan daha önemlisi Yunan kuvvetlerinin Demirci'nin eşkiyalık ettiği bölgelerin bir kısmına hâkim olması Muğla, Denizli ve Uşak'a kadar bütün bölgede Kuvâ-yı Milliye'ye katılmak için halktan gönüllüler toplanması; Aydın ve Ödemiş bölgesinin efe ve zeybeklerinin Yunanlılarla bir aydan beri mücadeleye girmiş olmaları sonucu, artık eşkiyalık yapacak ortamın kalmayışı Demirci Mehmet Efe'nin Kuvâ-yı Milliye'ye katılmasında en büyük etken olduğu tarzında bir yargıya varmak kanaatımızca yanlış olmayacaktır. Çünkü o da bir Türk'tür. Yunanlıların halkına yaptığı mezalimi görmektedir. Bu ortamda duygusuz kalamaz. Halk, yunan zulmü altında ezilirken, göğlere zorlanırken, bir de Demirci Efe'nin zulmüne tahammül edemeyecektir. Mutlaka Bozdoğan'ı bastığında karşılaştığı gibi halkın büyük mukavemeti ve direnişi ile karşılaşacaktır.

Demirci'nin zekâsı hassasiyeti, muhakemesi bunların düşünecek yapıdadır.

Sonuç olarak: Demirci Mehmet Efe Kuvâ-yı Milliye'ye katılmak için önce Nazilli'ye geldi. Bugüne kadar yaptıklarının korkusu içinde kimseye itimadı olmadığı ve daima şüphe içinde olduğu için, Nazilli'nin ileri gelenlerinden eski Milletvekili Hoca Süleyman Efendi, Belediye Başkanlığı yapmış Şeyh Nuri Efendi ile Piribey Köyü'nün Ağası Piribeyli Mehmet Bey'i sözde mücadeleye katmak gerçekte ise rehin olarak yanına alıp Üçyol'a götürdü.

Demirci Mehmet Efe'nin fiilen Kuvâ-yı Milliye'ye katılımı tarini 3 Temmuz 1919 olarak kabul etmek gerekir. Çünkü, Yunanlılara karşı Demirci'nin grubundan Sökeli Ali Efe'nin Ovacık'ta mukavemeti bu tarihtedir. Üçyol denilen bölge buradadır. Onun 200 kadar maiyetiyle 10 Temmuz 1919 günü Umurlu'ya gelmesi bu olaylardan sonradır. Dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye'ye katılımı tarihi olarak kabul edilemez.

Demirci Mehmet Efe Umurlu'ya en güvendiği adamları ile geldi. Bunların başında Sökeli Ali Efe, zurnacı Efe, Rumelili Yaşar gibi şekavet arkadaşları geliyordu. Umurlu muhaberelelerinden sonra diğer kuvvetle birlikte bunlar da Köşk mevzilerine çekildiler. Demirci Mehmet Efe'nin Kuvâ-yı Milliye'ye katılımı ile yeni bir safha başladı.

4.1.3. Gökçen Hüseyin Efe'nin Kuvâ-yı Milliye'ye Katılması

1919 Ağustos ayının ilk günlerinde Ödemiş yöresinde Köşk'teki Demirci Mehmet Efe'ye Çamlıcalı Hüseyin Efe ile Yörük Hacı Halil Ağa isminde iki ziyaretçi geldi. Bunlar, Demirci Efe'den silâh ve cephane isteyerek, Gökçen Hüseyin Efe'nin Kuvâ-yı Milliye'ye katılmak kararında olduğunu bildirdiler. Bu görüşmeden iki üç gün sonra da Gökçen Efe ile birlikte yukarıda isimleri geçen zeybekler Köşk'e geldiler. Kendilerine 50 adet mavzer ile yeterli cephane verildi. Böylece Gökçen Hüseyin Efe de Kuvâ-yı Milliye'ye katılmış oldu.

Gökçen, Demirci'nin Albay Mehmet Şefik'e "Bir Kahraman kazanacağız, Gökçen aramıza gelecek..." diye vasıflandığı gibi, gerçekten kahraman, dürüst, eşkiyalık yapmamış bir efe idi. Kuvâ-yı Milliye'ye katıldığı zaman otuzbeş yaşlarında bulunuyordu. Doğduğu köy kolan Fata Köyü'nde (Şimdiki adı Gökçen Bucağıdır) Yunanlıların 50-60 kişilik bir müfrezesi vardı. Efe, Yunanlıların kendi köyünde bulunuşundan fevkâlâde müteessir idi. İlerde görüleceği gibi kısa süren millî mücadele hayatında menkıbeler yaratacak kahramanlıklar göstererek, emrindeki bir grup vatanseverle Yunan kuvvetlerine amansız baskınlar yaptı.

BÖLÜM 5.

ZEYBEK HİKAYELERİ (24)

5.1. "Çakırcalı : Yüzlerce Alıp Bir Başverdi"

Secdeye vardığında her şey bitmişti... Şiddetli acıyla sarsılıp, arkadan girip önden çıkan bıçağa umursamaz gözlerle baktı... Ardından üç silah sesi duyulacak ve ölüm Çakırcalı Ahmet'in fermanını yazacaktı...

Grav... Grav.. Grav..

Hasan Çavuş, Martini'yi ağaca dayayıp, bir süre boş gözlerle çevresindeki zaptiyelere baktı ve dedi ki: "Onlar dağda ejder, düze indiklerinde kuzudurlar. Mertçe yaşayıp, namertçe öldürülürler... Bu nedenle ölümlerine bedel bişilmez.."

Aynı gün Yörük Osman Efe İzmir'de, Orhan Efe Kırkağaç'da, Parmaksız Arap Efe Aydın'da, Bakırlı Efe ise Bergama'da zaptiyeler tarafından öldürülmüştü. Hepsi de ortak yazgıyı yaşıyordu. Dağdan dağa konmuş, kurşun sesini sinek vızıltısından farklı görmemiş, yüreği pek efelerdi onlar...

Hükümet talebini kabul edip, bağışlanınca düze inmişlerdi. Hükümet isteseydi, hepsini İzmir'e getirir

ve tümünü darağacında sallandırırıldı. İzmir valisi Naşit Paşa belli ki İstanbul'un dışında bir karar almış ve daha önce affedilen efeleri yine dağa çıkarlar korkusu ile teker teker öldürtmüştü.

Ödemiş'e üç saat uzaklıktaki Ayasuluğ köyünden olan Çakırcalı Ahmet Efe, yıllar yılı şekavetyapmış ama sonunda aman dileyip affı şahane ile düze inmişti. Ama Naşit Efendi gibi yolu "çıkılmaz" eden biri mutlaka çıkarıldı.

Çakırcalı Mehmet, babasının kahpece öldürülüşünü duyduğunda tek birdamla bile gözyaşı dökmedi. Sanki tüm gözyaşı içine akıp zehir zemberek vücuduna yayılıyordu. Olanca gücüyle haykırdı... Dağları taşları inletip bir kere daha haykırdı: "Puştlaaaaarrrr."

Ödemiş'in Kavakları

Ağlamamıştı ama yüzünde acının çektiği derin bir çizgi oluşmuştu. Hacı Mehmet Efe onu yanına almış, adam etmişti. Çakırcalı Mehmet Efe sütüne kin katarak büyüyecek, ayakları yerde aklı dağda olacaktı. Dağ rüzgârları onu ovalardan alıp götürmeden önce Ege'nin manzarası umumuyesi endişeye mahal verecek şekildeydi. Çeteler zengin fakir dinlemiyor. Müslüman gördü mü vuruyordu. Bayındır'ı panayot tutmuş, Vlaho Efe Beşparmak Dağları'nın zebanisi kesilmişti. Kaptan Andreya ehli namusa

dokunup, "behey buraları Yunan toprağıdır" diye Kavaklar'a kan kusturan Deli Sokrat, fidye parasını iki altın eksik verdiler diye iki göz birden oyabilecek kadar gaddardır.

Özetle söylemek gerekirse efelik namusu beş para etmez hale gelmiş, ne zaptiyesi, ne jandarması bunlarla baş edememişti. İzmir'den Muğla'ya kadar her yere yayılan Rum çetecilerin bu saldırılarını bazı çiftlik sahipleri ile cemiyetler de destekliyordu. İşin içinde polikita da vardı. Çevredeki Türkler çetelerin bu baskısından yılıp giderlerse, bölgenin sahibi Yunanlılar Böylece Türk nüfusu azalacak ve topraklar azınlığın eline geçecekti. İşte bizim efeler "Kır serdarı" olup gönüllü eşkiya takipçiliğine başladığında dağlardaki durum buydu. Sicil kaydında o sıralarda hiç kimse için henüz "Esnayi müsademede şaki Çakırcalı Mehmet tarafından şehid edilmiştir" diye yazmıyordu.

Ama alınyazısı yazacaktı.

Çakırcalı'nın adı ilk kez Ödemiş'teki bir cinayetle duyuldu. Cinayetin işleniş tarzı, meselenin bir namus meselesi olduğunu gösteriyordu. Rençber ile karısı bıçaklanmış, çırılçıplak yatıyorlardı. Kesilmiş kafaları göbeklerinin üzerine konmuştu. Bu cinayet üzerine Çakırcalı Mehmet, bir sabah Hasan Çavuş tarafından Ayasuluğ köyünden, elleri organla bağlı olarak götürülecekti.

Öldürülen kadın Çakırcalı'nın babalığı Hacı Efe'nin eski karısıydı. Rençber, Hacı Efe'nin yanında yavaş yavaş düzen bozup, şıfıntıyı ayartmıştı. Mehmet babalığına büyük hürmet besliyordu. Onun mappusaneye tıkmalarına rağmen cinayeti bir türlü üstüne yıkamadılar. Elde delil, belge yoktu. Hasan Çavuş bir gün evine baskın yapacak ve kırıp döktüğü evde anasının karnına dipçiği vurarak "söyle lan söyle, o piçci buradan mı çıkardın" diye cellalenecekti. Horoz büyümeden ibiği kesilmeliydi... Çakırcalı'nın bir gün mutlaka intikam alacağını biliyordu... Çakırcalı önce mahpushaneden, sonra da zıvanadan çıkacaktı. Ödemiş istasyonunda Hacı Mustafa ile tanışıp ölümün ekadar sürecektir bir dostluğu başlatmıştı. Mustafa Efe merhamet denilen şeyin zerresine sahip değildi. Ama ekleyelim Zeybek deyişiyle, "Bıçağın ağzına nişan alsa, kurşun ikiye bölünür bunun iki parçası da tartılsa yek değerine eşit gelirdi."

Çakırcalı bir güz vakti Bozdağ'a çıkıp "kıpırdamayın ülen yakarım " diye bağırmış ve ilk vukuatını işlemiştir. Ardından da Hasan Çavuş'a şöyle bir haber yollayacaktır: "Artık bu dağlar benimdir... Cesareti korkunun koynunda görmüş, toprağa baş yıldızlara düş sermişlerdenim... Ateşler yakarım, ateş böcekleriyle... Sıra gelmiştir seni yakmaya."

Sonrasında izi bulunmaz bir tilkiydi. Çerkez ve Arnavut kıyımına başlamış ve dokuz kişiyi kalbura çevir

mişti. Konuk olduğu bir yörük çadırında, nem malını hem kadının dağa kaldırılışını duyunca çok kızmıştı. Bu yetmişormuş gibi o ege bozuntusu, "gelinin fistanını erik dalına asmıştı" Üstelik "Ben Çakırcalıyım" diye etrafa caka satıyordu. Çakırcalı çapulcu alayını yörük kızı Raziye'yi ateş etrafında oynatırken gafil avlamış ve Arnavut Ramazan Efe ile sekiz efradını mihlayıvermişti.

Çakırcalı'nın eylemleri Mabeyn'de dehşet uyandırmıştı. Hünkarın Çerkez ve Arnavut kulları intikam ateşi ile yanıyordu. Sultan Hamit'ten İzmir Valisi Kamil Paşa'ya oradan Ödemiş, Nazilli, Aydın'a uzanan emirname "mufassal"dı.

"Çakırcalının ya ölüsü ya da dirisi" Boşnak Hasan Çavuş, "Ben vücudumu yedi mecidiyeye satmışlardanım" diyor ve Çakırcalı'yı arıyordu. Arayan bulur. Sonunda Kaymakçı'da karşılaştılar.

Grav... Grav... Grav...

Martini, Hasan Çavuş'un kafasında patlamıştı. Babasını öldüren korkusuz Boşnak işte o mezar taşının dibinde yatıyordu. Eğildi ve yerden çavuşun elinde kilitlenen tüfeği aldı. Kabzası gümüş kakma işlemeli tüfek babasınınındı.

Arnavut Tüfekçiler İş Başında

Saraydakiler onu yok etmek için Arnavut ve Çerkez müfrezesine Makenodya'nın baldırı gıplak ve gözünü kan bürümüş belalılarını da katıp, and içmişlerdi.

Sırma elbiseli uzun püsküllü kırk tüfekçi kasaba kasaba dolaşıp onu arıyordu. Çakırcalı onları bir kahvede sıkıştırdı ve ne yaptı biliyor musunuz? Püsküllerini kesip bir torbaya doldurdu ardından da valiye bir telgraf çekti:

"Ödemiş'e gönderdiğin adamlar püskülsüz geriye iade... Tafsilat postada..."

Çakırcalı'nın çetesi gittikçe büyüyordu. Kara Ali, Arap Mercan, Kara Hüseyin Mehmet, Küçük Osman ve Çoban Mehmet de ona katılmışlardı. Av sürüyordu. 27 Arnavut, 3 Çerkez daha öldürecek ve güvenmediği adamı Poslu Mehmet Efe'yi "efe" lendiği için yok edecekti.

Bazı yazarlar mesela Murat Sertoğlu ustamız Efe'nin zaman zaman korumasını üstlendiği çiftliklerde yemeklere katıldığını belirtir. İngiliz Whittal'ler ile İtalyan konsolosluk erkânının davetlerinde Çakırcalı'yı dekolte madamalar arasında zeybek elbisesi ile düşünebiliyor musunuz?

Osmanlı Hükümeti'nin işi sıkı tutup Çakırcalı'nın işini kesin olarak bitirme harekâtına girişeceği dönemde Vhittal'ler af konusunda nabiz yoklamışlar ama olumlu sonuç alamamışlardı. Vhittal, Çakırcalı'ya Kıbrıs, Malta veya İngiltere'ye kaçmasını öneriyor ama onu ikna edemiyordu. Türkiye'de futbolu ilk oynayan ve oynatanlardan biri olarak, izini spor tarihinde de yakaladığımız İngiliz Vhittal ne yaptıysa "Efe"sini affettiremedi. Bedeli bin liraya çıkmış, Ödemiş duvarları onun vur emri ile kaplanmıştı. Giderek şansı dönüyordu. "Efe"'nin . Cevizalan çatışmalarında yakalanan kızanları Kara Ali, Recep ve Mehmet Efe boyunlarına ip geçirilinceye kadar Çakırcalı'yı beklemişlerdi. Gelen Çakırcalı değil, azrail'di... İzmir Valisi Çakırcalı'nın tenkili için birliklerin tek bir elden komuta edilmesini sağlamıştı. Bunun dışında 24 karakolla telefon bağlantısı kurulacak ve işin içine teknoloji girince mertlik bozulacaktı... Çerkez müfrezeleri, Arnavut tüfekçiler, düze inip kır serdarı olmuş eski şakiler ve bilumum düşman çeteler onun peşindeydi. Silahı kapan herkes Jesse James'i arar gibi onu arıyordu.

Daha önce biat edip düze indiğinde durum böyle değildi. Sait Paşa ve Vhittal'in desteği ile bağışlanmış Çine'nin Akçaova köyüne yerleşmişti. Onu rahat bıraksalardı belki bir daha hiç dağa çıkmayacaktı. Ama Bayındır'dan Panayot, Çeşme'den Karabacak, Menemen'den Nikoli çevreyi inim inim inletiyordu. Makedonyalı Kara

Yani ile Giritli Hacı Kostî de peşindeydi. Meydan boşalmış, itler kaplan kesilmişti. Tekrar dağa çıkmak mecburiyetinde kaldığı zaman sanıyordu ki, her şey eskisi gibi sürecekti... Müfrezeler, haberleşmedeki gelişmeler, jurnalciliğe verilen prim ve yetkin konuta heyeti Çakırcalı'nın sonunu hazırlıyordu. İlerdeki yıllarda Teşkilat-ı Mahsusa'nın Süleyman Askerî ile sorumluluğunu üstlenecek olan Eşref Sencer (Kuşcubaşı) olayın içindeydi. Çakırcalı'nın evini yakıp, ağaçlarını da kestiren Eşref Bey müthiş bir gerillacı olarak yıkıcı önlemler geliştiriyordu.

Çakırcalı'yı Son Gören

Aydın'ın eski nikâh memurlarından Mehmet Aydın, Çakırcalı'yı en son gören kişilerden biriydi. Ona göre işki içmeyen, namazından niyazında bir efeydi. Kadına ilişenin beynini dağıtır ve 20 metreden sigara tabakasına kurşunla imza atardı.

Çakırcalı iki köyü birleştirecek bir köprünün yapımı için Osman Ağa'ya haber göndermiş ve "Bu sevabı işlesin" demişti. İşin içine para girince ne sevap kalır, ne de günah. "Paramız yoktur" diyen Osman Ağa'ya "Öyleyse çıkacak canın vardır" diyecektir Efe... Demekle kalmaz dağa kaldırır. Gecenin ilerleyen saatlerinde kafiye iki mevzi tutar... Çakırcalı bir tarafta Hacı

Mustafa bir tarafta. Müfreze iki taraftan yaylım ateşi sürdürmektedir. Mücadelenin kesildiği bir anda Hacı Mustafa birden karaltıyı görür ve basar tetiğe... "Yandım" sesiyle irkilecek ve baktığında yediği haltı anlayacaktır. Kavak ağacı gibi düşen Çakırcalı, ona sarılıp ağlayan Hacı Mustafa'ya zorlukla konuşur, "Beni gömecek vaktiniz bile yoktur. Vasiyetimi iyi dinleyesiniz... Son nefesimi verince ellerimi ve kafamı kesip biryere gömün. Ayrıca göğsümün derisi de yüzülsün. Vücuduma bakınca kimse tanıyamasın beni..." Sonra bir iki kıpırdar ve soluklanıp der ki: "Beni yaslı şarkılarda söylemeyin... Ha şimdi ölmüşüm, ha şimdi doğmuşum... Bir tutam saç gibi dolanırsa boynuma urgan, bir nefeslik sehpaye sığar mı ömrüm."

Kızanlar önce Osman Ağa'yı "Bu musibet senin yüzünden oldu" diyerek öldürürler. Hacı Mustafa ise Çakırcalı'nın başını gövdesinden ayırır ve kolunu kesip, derisini yüzer.. Baş bir yere gömer. Üstü toprak ve tarih ile örtülmüştür artık. Müfreze, daha çeteyi dağıtıp, başsız vücudu bulacak ve katır sırtına atarak Nazilli'ye götürecektir. Türlü rivayetler dolaşmaktadır. Arnavut Kamil İbrahim Efe her yerde Çakırcalı'yı nasıl vurduğunu anlatır. Bazıları ise Çakırcalı'nın Hacı Mustafa tarafından bilerek vurulduğunu söylerken, başka bir görüş daha olacaktır. "Çakırcalı'yı Kamalı Zeybek halletmiştir..."

Karısı önce zırım zırım ağlar, saçını başını yolar. "Ona kurşun mürşun işlemez" diyecek, ama kalçadaki benî görünce haykıracaktır: "Bu benim efemdir.... Anaa.... Anaa...."

Onu canlıyken asamadılar... Öyleyse ölüyken asma-
lıydı. Ayaklarından bağlayıp, hükümet konağının kapı-
sına astılar onu. Sonra da Nazilli'nin Yunus Ağa Mezar-
lığı yakınındaki Palamutluk'a gömdüler... Hacı Mustafa
bağışlanıp düze indiğinde bu mezarın ayırık otlarını hep
toplardı... Ta ki yeni yetme, şöhrete koşan bir kızanın
kahpe kurşunu olmasaydı... Onun için yazılması gerekli
bir destanı hep aramış ama hiç bulamamış biri olarak
derim ki:

"Boynu bükük, kolları düşmüş yere/ Toprakla nasıl
konuşur kır çiçekleri söyle/ Nasıl örtebilirim çıplaklı-
ğını ovaların, isyanın damlasıyla söyle..."

Ve Dağlar Delisi

Bu isyanın damlası, sonrasında diğer efelere de
gidecek ve damlaya damlaya "Kan gölü" olacaktı... Hacı
Mustafa düze inip öldürülmeden önce bu "Mahşerin 7
atlısı", bulutlara değecek kadar tepelere çıkmış, yaşamı
neredeyse ölümün kucağında emzirmişti. Diyeceğimiz şu

ki, cesaretlerine tek laf yoktur... Çakırcalı'nın onlara bıraktığı en büyük miras koca bir yürek olup, ne urgana, ne kurşuna, ne de kör bir bıçağa eğildiği görülmüştür.

Hüseyin Efe'nin Hacı Mustafa'dan ayrılışı pek gürültülü olmamıştı. Efe'nin vukuatlarında da pek gürültü yoktur. Uzun süre sesini çıkarmaz sadece bir Belçika'lıyı dağa kaldırmak yeter de artar bile. Sonra köylüden yana bir kaç vukuat daha yapıp, şanına şan katar... Ama onu asıl şanlı kılan dağlardaki vukuatı değil ulusal Kurtuluş savaşındaki efeliğidir.

Gökçe Hüseyin'in peşindeki adam öyle az buz biri değil... Ödemiş Seyyar Jandarma Bölük Komutanı Edip Bey, çete peşinde dolaşa dolaşa beyliğini unutup efe olmuştur... Umumi harbin (Birinci Dünya Savaşı) ilanı ile Edip Bey, dağdakileri düze indirmek için harika bir formül bulacak ve onlara şöyle hitap edecektir:

"Behey 7 dağın aslanlar aslanı, 7 dağın efeler efesi, Çakırcalı'nın evlatları, millet cephede can verir, siz burada can alırsınız... Verecek canınız varsa millet için veresiniz. Haydin düze inin milletle kucaklaşın..."

Öyle yapmışlardır.

Edip Bey dediğimiz İstiklâl Mahkemesi kararı ile asılan "Sarı Efe" olup konumuzun dışında kaldığından pas geçilmiştir. Gökçe Efe düze inince Tire'nin Kahrat köyünden evlenip, çiftçiliğe başlamıştı. Savaş sırasında jandarmalara takipte rehberlik ediyordu. Yunan işgâli ile gördüğü mezalim onu dağlara yine çekecekti. Başta Ali Efe olmak üzere arkadaşları ile tekrar buluşmuş ve Ulusal Kurtuluşçu olmuştu.

Yörük Halil Efe Dört Yol'da "adam" gibi ölmüştür. Ölürken kuşkusuz üç kurusluk şehitlik maaşını düşünmeyecek kadar yüreği zengin bir adamdır. Dünyamız cep zenginliğinin, yürek zenginliğini altettiği bir dünya..... Dağlar da eski dağlar değil, "Dağ başını duman almış" sanki.

Yazımız cümle yüreği pek olanlara, taşı toprağı başına yastık edenlere armağan olsun:

Ne güzel Tanrım, ne güzel benim olmayan dağların
zirvesinde kuş olup uçmak
El sallamak küçümen yüreklerin uçurtmalarına
Uçup uçup kelebek kanatlarında...

5.2. "Demirci Mehmet Efe : "Baş" lı "Baş"ına İsyan"
(25)

Şan ve şöhret yollarında bando mızıkalı kortejlerle değil, bıçak üstünde silah ile yürür onlar. Konuştuğunuzda, yumuşak kalpli, karıncayı bile inciltmekten çekinen, sessiz ve sakin insanlar olarak tanımlayabilirsiniz onları. Oysa bir dolu ilmiği boyuna kolye gibi takmışlardır.

Çekildikleri köşelerinde, sözcüklerine övgüden çok "tevazuyu" eklemeye çalışan ve "sadece vazifemi yaptım" deyip, koca bir maziyi geçiştiriveren onların sevapları ve günahları üzerinde konuşabiliriz. Ama cüretkârlıkları üzerinde asla...

Cesareti namlunun ucunda görüp, günbegün dehşetle kolkola gezen bu aksakallı tonton insanların, nasıl olup da "mümkün olmayanı" yaşadığına inanamazsınız.

Bu düşüncenizi yüzünüzden okuyun "Önemli değil..... Bu safhayı geçelim " gibilerinden konuşup, konuyu değiştirmeye çalışırlar.

Eğer Pirlibey'in zalim ve gaddar beyi, Süleyman Usta'nın demirci dükkânında korku ve dehşeti "körükleme

seydi" belki de Demirci Mehmet Efe hep "Çırak Mehmet" olarak kalacaktı.

Demirci Mehmet "Efe" lenmeden önce hem ustası, hem de babası Süleyman Efendi'nin yanında, öğrendiği sadece örse çekici vurmak değildir. Havada uçan kuşun ve "geyik yüreği taşıyıp da aslan kesilen" cümle sütü bozuk korkağın belalısı olmuştur.

Piribey'in tek hakimini gaddarlık kefesine koysanız, Bolu Bey'inden daha ağırbasar. Bütün yöreyi baskı ve zulmü ile inleten bu "imanı gevriyesice" zebaninin, Demircigiller'e de bulaşması uzun sürmez. Ama genç Demirci askerden döndüğünde o eski Mehmet değildir. Haksızlıklara uğradıkça adaletin peşinde koşar ve gide-rek dudaklarından çok, silahını konuşturmaya başlar. Mehmet "İnce Mehmet" dir artık.

Asker ocağından, baba ocağına gelen Mehmet ağzıyla kuş tutsa yine beye yaranamaz. Tam anlamıyla "deli" kanlı olup dağa çıktığında da tüfeğini öfke ile doldurup kamasını intikam ile bilemeye başlamıştır. Adresi dağlardır. Uçsuz bucaksız ovalar ile yetimlerin, garip-lerin yüreğidir.

Bir gece mezarlık sınırında derebeyini kendi deyişi ile "müdafaa vaziyetinde" haklayacak ve zeybekliğinin kabzasına ilk önemli çentiğini atacaktır. Önce tek

başınadır. Zeybeklikte çift rakam uğursuz sayıldığından yedi kişi olurlar... Ardından dokuz, on bir ve on yedi kişi ile "dağlar bizimdir" diyeceklerdir.

Efenin Ege dağlarında zeybekliğin şanına gölge düşüren bir vukuatı yoktur. "Tefrik" etmeden soygun yapmak, kadına ilişmek gibi mertliğe değilde namertliğe dönük şaki davranışı içinde olmaz... Demirci'nin tartışılan yanı Milli Mücadele sırasında sehpa kurup, kandil gibi adam asmasıdır. Çerkez Ethem'le bir olmuş mudur? Önemlisi Fahrettin Altay tarafından adının "Dağlardan getirilen eşkiya" diye zikredilmesi doğru mu haksızlık mı yoksa ayıp mıdır?

Demirci Mehmet Efe düzensiz birliklerin ordu içine alınmasına karşı çıkıp isyan bayrağını çekmiştir. Ama öylesine hizmetleri vardır ki, tekrar dönüşü ve bu fedakârlıklarından dolayı ölüm cezasına çarptırılmayacaktır. Kimilerine göre "başkaldıran bir dağlı" kimilerine göre de "Milli Mücadelenin ahvaline uygun bir yiğit" tir.

Efkârı umumiye ise Karacasulu Demirci Mehmet Efe'yi namılı bir "Dağlar delisi" olarak telakki eder. Yörük Ali, Gökçen Efe, Sökeli Ali Efe, Postlu Mestan Efe, Danişmendli İsmail Efe, Köpekçi Nuri Efe, Ahmet Efe (Çavuş) ve Dokuzun Hasan Hüseyin Efeler" gibi, Kurtuluş Savaşı için kurşun atmışlardır...

Tabii ki hepsi bu kadar değil "Milli Cephe"ye katılanların listesi... Nice "Kızan" vardır ki adı sanı bile bilinmez.

Onlar ki, elin gâvuruna eğilmemiş, vücudunu bu kuşak için yüksünmeden siper etmiştir. Üç kuruş asker maaşı için tek ayaklarını koltuk değneğinden sarkıtıp, sürüye sürüye gittikleri devlet bankasında, kıçıkırık bir haspanın "otur sıranı bekle" emrini çok duymuştur onlar... Sıra beklemeden ölüme koşmuşların, cikletli bir ağızdan bu emri duyması ne demektir bilir misiniz? Yüz kere ölmek...

Efe'nin hikâyesi Müdafai Milliy Heyetleri'nin kurulması ile başlar.

Halkın ve Müdafai Milliyeciler'in davetini kabu ederek beraberindeki kızanlarıyla birlikte cepheye koşmuş ve yukarıda saydığımız efelerle Mustafa Kemal saflarında yer almıştır. Atatürk'e 1919 da yazdığı şifreli mektubunda şöyle diyecek kadar inanmıştır:

"Yüce kişiliğinize olan öteden beri bağlılığım şimdiye kadar bendenizi Karahisar'a karşı susmaya zorlamıştı... Allahın yardımı ile ölmek ve sizin vatani kurtarmak konusunda bütün engelleri yıkmak gücünüze dayanarak, bütün zorlukların gözüleceğine umutlu olduğum cihetle başınızı ağırta mak zorunda kalmıştım.

Bundan dolayı bağışlamanızı diler, bu cephe ile ilgili her türlü emirlerinizi düşünmeden yaptıracağıma inanmanızı arz ve bence çok değerli olan yardımlarınızın sürdürülmesini rica eylerim."

Mücadelenin başlangıcında Ege çevresinin manzara-ı umumiyesi pek içacı değildir. İzmir, Manisa işgalinden sonra Ethem Bey komutasındaki Kuva-yı Milliye müfrezele-ri Salihli civarında bir cephe tutmuştur. İzmir-Aydın şimendifer hattı Yunanlılar'ın elinde olup, Selçuk'a kadar uzanan demiryolunun iki tarafı işgal altındadır. Yunanlıların bu hattı Kuşadası'na kadar uzanmaktadır. İtalyan asker postalları ise Söke ve Kuşadası havalisini çığnemektedir.

Aydın ve havalisi Kuvayı Milliye Umum Kumandanlığı'nın başında Demirci Mehmet Efe olup, 57'inci Fırka komutanı Miralay Şefik Bey zayıf kuvvetiyle ona destek vermektedir.

Yörük Ali'nin karargâhı ise Cine'dedir. Ve araları hafif değil, tam limonidir.

"Denizli Vakası"nın başlangıcında, Aydınlı Rumların Yunan Kuvvetlerine gönüllü yazılması yatar. 5 Temmuz 1920'de Denizli Heyeti Milliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi telgraf makinesinin başına geçerek, şöyle diyecekti:

"Efe oğlum... Denizli'den Rumlar mühim bir ekseriyet teşkil etti. Yunanlılarla birlikte bunlar facialar işlemişlerdir. Şu halde Denizli'de kalan İslamlar ve cephe tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa Rum erkeklerinin Denizli'den kaldırılarak dahile sevkini İslam ahali adına rica ederim..."

Demirci Mehmet Efe ise Nazilli çevresindeki Rumları Denizli ve Isparta'ya naklettirmişti. Yunanlıların bölge içine kadar ilerlemesinden ve Rumların çoğalmasından tedirgin olan Denizlililer, bunun önlenmesi için Efe'ye müracaat etmişlerdir. Şehir halkının bir bölümü İstanbul hükümetinin etkisi altında olduğundan, bu istek başka boyutlar da kazanacak ve ifadesi hayli sert 9 imzalı telgraf, ortalığı karıştıracaktı.

İmzalayanlar arasında Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi ile Askerlik Dairesi Reisi Albay Tefik Bey de bulunuyor, Demirci Mehmet Efe ise öfkelenedikçe öfkeleniyordu. Efe nakil işini sağlamakla Sökeli'yi görevli kılmıştı. Ancak Sökeli Ali Efendi kumandasındaki müfreze ile eşraf arasında süregelen çekişmede silahların patlaması olayı daha bir alevlendirecekti.

"Milli Mücadele Hatıralarım" adlı eserinde emekli orgeneral Fahrettin Altay bu efelerden "Bazı uygunsuz haller igörünen zeybekler" diye bahseder ve Sökeli ile arkadaşlarının anlaşma sağlanıp, silahlarını teslim ettikten sonra öldürüldüğünü yazar. Vakanın bir başka

şahidi Sındırgılı Süreyya da (Aydın Sulh Hakimi Ahmet Süreyya Örgü) aynı görüştedir:

"Efe kızanlara silahlarını bırakmalarını emretti. Efeler silahlarını hükümet avlusunun duvarına dayayıp bıraktılar. Oradan ayrılacağımız sırada silahlar patlamaya başladı. Efe ve bazı kızanları vurulmuştu. Hatta ben de ayağımdan yaralanmıştım."

Vukuat sırasında kaçabilen kapağı Goncalı'ya atacak ve durumu Demirci Mehte Efe'ye anlatacaktı. Demirci şaşkın ve kızgındı. En sevdiği can yoldaşı efesi ile kızanlarının böylesine tuzağa düşürölüp öldürölmesine bir anlam veremiyordu. Milli Mücadele efradına nasıl olur da kurşun sıkılırdı?

- Haydin zeybekler toplanın, bu namertler bir ders istiyor... diyen Demirci Mehmet ile adamları yanlarına Albay Tevfik Bey'i de alacak ve Denizli'ye yürüyecekti. İntikam ve kin yemini eden Efe'yi durdurmanın mümkünü yoktu...

Şehir halkı panik içindeydi. Dükkânlar kapatılmış, halk evlerine çekilmişti. Halkın bir bölümü de yakın köylere göç etmişti.

Demirci "ölenlerin kanları yerde kalmayacak ve onlar bu kan gölünde boğulup gidecekler" diye konuşmuş

tu. Eskiden bu laf şimdiki gibi ağızda sakız olsun diye söylenmezdi. bu yüzden hiçbir yurtseverin, milli mücadeleye omuz verenin kanı yerde kalmamıştı.

Hükümet Konağı ve istasyonu işgal eden Demirci birkaç sivili öldürmekle ilk gözdağını vermişti. Bu sırada Ali Efe'nin cenazesi istasyona getirilmişti. Efe ve kızanları ağlıyordu.

Çatışma

Albay Tefik Bey ortalığı yatıştırmaya gayret ediyor ve "vaziyet ne olursa olsun, bigünah insanların öldürülmesini hiçbir manası yoktur. Affetmek büyüklüğünü şanındandır" diyordu. Tefik Bey'in konuşmasını duvar kenarına yaslanan ve ölmek üzere olan bir zeybeğin müdahalesi keseceti. Zeybek olay sırasında vurulmuş ve ölüme terk edilmişti. İnleyerek diyordu ki:

"Kumandan isteseydi Ali Efe ve kızanlar öldürülmezdi... Beni ve yaralıları ölüme terkettiler..."

Sessizliği birkurşun vınlaması dağıttı... Albay Tefik Bey dizleri üstüne çöküp yere kapaklanmıştı. Gökyüzüne anlamsız gözlerle bakıyordu. Ölmüştü.

Ama efeler öylesine öfkeliydiler ki, üzerine hücum edip onu parça parça edeceklerdi. İstiklal Savaşı'nın

önde gelir kumandanlarından Orgeneral Fahrettin Altay'a göre miralayı vuran Demirci Mehmet Efe'dir.

"Demirci Efe, Tefvik Bey'e ateş ediyor, zeybekler de üstüne üşüşerek onu linc ve şehid ediyorlar. Efe emrettiği kimseleri getirip oracıkta boynunu vurduruyor. Bilhassa kendisine çekilen telgrafta imzaları bulunanları aratıyor. Bu arada zavallı Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi de şehadet şerbetini içiyor."

Sındırgılı Süreyya Bey de aynı görüştedir ve Demirci'nin albayı öldürüşünü anlatır:

"Demirci Mehmet Efe bina köşesini dönüp, kendisine doğru ilerleyen Miralay Tefvik Bey'i tabanca kurşunu ile vurdu. Kalem reisi derhal öldü."

Farklı ayrıntılarla aynı sonuçta birleşen bu görüşlere göre albay, Demirci Mehmet Efe tarafından öldürülmüştür.

Ayrı bir olay olduğu için detaya girmiyorum. Sadece Fahrettin Paşa'nın değil bazı apoletlilerin de aynı safdaki milis kumandanlara bakışları olumlu değildir. Zaman zaman ast üst kavgası çıkar ve bu Atatürk'ün canını dehşekli biçimde sıkar.

"Dokuz Dağın Efesi'ni sadece beyaz perdeye değil, tarihe sunan ve Demirci Mehmet Efe ile en son görüşenlerden biri olan Metin Erksan, Efe'nin Denizli'yi yakmaya kesin kararlı, hatta yeminli olduğunu ifade ediyor. Sarayköy Şeyhi Tahir Efendi şehri gazyağı döktürüp yakmaya davranan Efe'yi dil döküp yalvararak durdurmuş ve sırf Efe yemininden dönmüş olmasın diye koca kabristan ateşe verilmiştir.

60'dan fazla kişinin öldürüldüğü bu "Denizli Vaka-sı"nın katliam mı yoksa ulusal bir mücadelenin gereği mi olduğu konusunda herkes fikir yürütebilir.

Ama bu sorumluluğu üstlenecek tek kişi Demirci Mehmet Efe'dir. Ve üstlenmiştir "evet yaptım" demiştir.

Milli mücadeleye Fahrettin Altay Paşa dahil olmak üzere çok kimseden önce katılmış. Bolu ve Düzce isyanlarının bastırılmasında rol oynamış ve Millet Meclisi'nin 11.6.1336 tarihli takdirlerine mazhar olmuş bu Efe'nin gıyabında efelenmeye hiç gerek yoktu.

Çerkez Ethem ile görüşmelerini, onunla işbirliği yapıyor biçiminde geliştirmek, Konya Kumandanlığını reddetmesini isyan olarak görmek ya da Altay Paşa gibi "imzasını Umum kumandan sıfatı ile atıyor" diye onu pervasız ilan etmek "ihamet" e gerekçe olamaz...

Döneklerin, işbirlikçilerin, alçakların, satılmışların özetle vatan hainlerinin kol gezdiği bir dönemde, yurtseverliği tartışılmayan bu Efe'nin bıraktığı miras bir köy evi ile İstiklal Harbi Menkibeleri'nden başka bir şey değildir.

Eh onca harb zengininin evletlarına bıraktığı ganimetin yanında, Efe'deki bu "yoksulluk"da aslında ulaşılmaz bir zenginliktir.

Demirci-Yörük Ali Çatışması

Çerkez Ethem'in en genç olmasına rağmen son derece atak ve cesur bulduğu ayrıca namuslu ve dürüst olarak nitelediği Yörük Ali genelde doğru bildiği yoldan ayrılmamıştır. İnsanlara inandı mı tam olarak inanır. Örneğin İstanbul'dan Anadolu'ya geçen bir Paşa'nın Demirci Mehmet Efe tarafından hapsedilmesine karşı çıkar ve onun serbest bırakılmasını sağlar. Bunu isterken Paşa'nın Ege'ye hangi maksatla geldiğinin araştırılmasını değil, kendi düşüncesi ağır basar. Vaka Demirci ile Yörük Ali'nin araları nenüz "limoni" değilken geçmişti. Yörük Ali, Nazilli'ye Demirci Mehmet Efe'yi ziyarete gelmişti. Yörük Ali Efe kızanları ile Demirci'nin karargâhından içeri girerken parmaklıklar ardından kendisine seslenildiğini duyacaktı.

Yörük Ali Efe başını çevirdiğinde kendisin "Efe efe" diye çağıranın bir Paşa olduğunu hayretle görmüştü. Diyordu ki Paşa:

"Demirci Efe beni sebepsiz yere hapsetti. Ben Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa' yım. Senden rica ediyorum. Bunu ona anlatınız beni serbest bırakmasını sağlayınız. Ben Kuvayı Milliye'nin aleyhinde değilim. Böyle olsam İstanbul'dan kalkıp buralara gelmez ve orada ikbal içinde yaşardım. Maksadım ihtiyaçları tesbit etmek ve lüzumlu yardımı sağlamaktır."

Sadece "Peki" demiş ve yukarı çıkmıştı. Demirci Mehmet Efe ile görüşmesi bittikten sonra aralarında şu konuşma geçecekti:

- Efe, aşağıda bir Paşa var, kimdir o?
- Jandarma Umum Kumandanı imiş.
- Nesinden şühpelendin de hapsettin. Bir şey mi yaptı?
- Bir şey yapmadı ama bizim Galip Hoca bu adamı tevkif et Efe dedi. Biz de yaptık...
- Benden ricada bulundu. İstanbul'dan top tüfek yollamak istiyor.
- Bana da aynı şeyleri söyledi. Galip Hoca inanmıyor.
- Bir adamın inanmaması ile koskoca bir padişah Paşa'sı hapse tıklılır mı hoca? Yine sen bilirsin ya, bu Paşa'yı bırak da nereye gidecekse gitsin.

- Hani benim de içime kurt düştü. Biraz önce buraya Hâkim İlhami Efendi gelmişti. O da senin dediklerini dedi.

Demirci Mehmet Efe bu sözün ardından "Kim var orada" diye bağırarak ve içeri giren zeybeğe "aşağıya söyleyin o Paşa'yı serbest bıraksınlar" diyecekti.

Kemal Paşa meselesinin ardındaki kişi Celal Bayar'ıydı. Milli Mücadelenin Galip Hoca'sı İzmir'in işgali üzerine harekete geçmiş ve Tire'ye gelmişti. Bayar mücadelesi tam bir destan olan Gökçen Efe'nin zeybekleri ile düşman Kahrat Boğaz'ında durdurup sonra da şehit olması üzerine Nazilli'ye geçmişti. Nazilli o sırada Demirci Mehmet Efe'nin bölgesiydi.

Çevresinden büyük saygı gören ve "hoca" kabul edilen Bayar'a Kemal Paşa meselesinde de danışılmıştı. Kemal Paşa İstanbul Hükümetinin Jandarma Umum Komutanı'ydı. Ege'ye bir tetkik gezisine çıkmıştı. Balıkesir'de miralay Kazım Bey'le de (Meclis Başkanı Kazım Özalp) görüşen Kemal Bey Milli Mücadele liderlerine gayet içten yaklaşmıştı. Kemal Paşa'nın Ege'deki bu gezisinin amacı ve Milli Mücadeleye ne denli inandığı tartışma konusudur.

Kendisine inananlardan Kazım Özalp'in verdiği "vesika" ile daha serbest dolaşımı sağlanan Kemal Paşa

(İstiklal Mahkemesi'nde bu belge sayesinde kurtuldu) Demirci Mehmet Efe'den de hüsnü kabul görmüştü. Ancak Galip Hoca aynı görüşte değildi ve Kemal Paşa'nın liderlerle yaptığı temasları tehlikeli bulmuştu. Efe'yi ziyaretinde aynı görüşü savunacak ve onun tevkifini isteyecekti. Diyordu ki:

"Efe emir ver onu tevkif etsinler. Bu adamın elinde ne top var, ne de tüfek. Bütün isteği buradan sıyrılıp İstanbul'a dönmek."

Demirci Mehmet Efe Galip Hoca'ya inanırdı ve onu hem temkinli hem de alim birkişi olarak kabul ederdi. Sonunda yukarıda belirtilen tevkif ardından Yörük Ali'nin müdahalesi ile serbest bırakma kararı gelecekti...

Kemal Paşa'nın tevkifi sırasında bu karara karşı çıkan "ikinci grup" Hürriyet ve İtilaf Fıkrası Reisi Hakim İlkami Bey'in sözcülüğü ile kendini gösterecekti. Celal Bayar Anadolu hareketinin gücünü göstermek ve millicilerin bir İstanbul Paşa'sını bile tevkife muktedir olduğunu ifade etmek amacındaydı.

İlhami Bey ise, Makam-ı Ulya'yı Hilafete bağlıydı. Demirci'ye "Efendi Hazretlerinin koskoca bir Paşa'sını tevkif ettirdin. Halife hazretlerinin rütbe ve nişan verdiği bir Paşa'ya Şer'an el kaldıramazsın" diye konuşacaktı. Kemal Paşa'nın serbest kalması daha sonra Yörük Ali'nin de ısrarı ile mümkün olmuştu.

Şimdi bu vaka ile işiğe başka bir ayrıntıyı dikkate sunalım. Demirci Mehmet Efe ve Celal Bayar ilişkisidir bu ayrıntı.

Akhisar Reji Müdürü Ali Şerif Bey (Resmi İlanlar Şirketi Sorumlusu Vehbi Bey'in babası) ile Osmanzade Hamdi (Aksoy) Milli Mücadele safındadır. Ali Şerif Bey, Ege'de örgüt çalışmaları yapan Hamdi Bey'i evinde ağırlamaktadır. Bu sırada hem Hamdi Bey'in hem de Kazım Bey'in (Özalp) Akhisar'ı terketme kararı çıkarılır. İta amirleri Manisa Valisi Hüseyin Bey ile, Akhisar Kaymakamı Tahir Bey'dir. Orada kalıp diğer "Millici"leri de zor duruma sokmak istemeyen Hamdi ve Kazım Bey tam yol hazırlıklarına giriştikleri sırada bir telgraf alacaktır:

"Geliyorum... Galip Hoca..."

Ege'de Galip Hoca takma adıyla faaliyet gösteren Mahmut Celal Bey'in (Bayar) Nazilli'den Akhisar'a geliş sebebi üzerinde duran Hamdi Kazım ve Ali Şerif ayrılışlarını birkaç gün erteleyerek, ertesi gün Galip Hoca'yı Akhisar İstasyonu'nda karşılayacaklardı.

Zeybek Besim Sun'un naklettiği görüşmeye göre, Galip Hoca yani Celal Bayar-Demirci Menmet Efe tarafın-

dan öldürölmek istendiğini söyleyecektir. Sun yazısının bu bölümünde gerekçeyi Celal Bey'in ağzından şöyle açıklar:

"Sebepe şudur: İtilafçılarının ve yobazların telkinatı altında Demirci Mehmet Efe benden şüphelenmiş. Arkadaşların kulaklarıma kadar getirdikleri bir habere göre, bu şüphe içinde, beni öldüreceğini de ağzından kaçırmış. Efenin astığı astık, kestiği kestik olduğuna göre alt tarafını söylemeye hacet yoktur sanırım.."

Bu sırada Demirci Mehmet Efe hem telgrafla hem de adam göndermek suretiyle Galip Hoca'dan destek istemektedir. Bu yazılı ve şifahi isteklerin çok içten ve rica biçiminde olduğunu belirtelim.

Akhisar'dan sonra Galip Hoca yerine yeni bir kimliğe bürünen Celal Bayar, siyah kalpağı, avcı ceketi ve külot pantolonu ile Mahmut Celal Bey olacaktır. Milli Mücadelenin bitmesinden ve her şeyin berraklığa kavuşmasından sonra Demirci Mehmet Efe bu ithamı şiddetle reddetmiş ve hem Hamdi Aksoy'a hem de Cela Bayar'a asla böyle bir öldürme düşüncesi olmadığını söylemiştir. Demirci'nin böyle bir "tasavvur" içinde olmadığı kabule şayan olabilir. Ama aynı şekilde Demirci Mehmet Efe'nin "siyaset dengesi" içinde yörenin "itilafçı"larına böyle bir konuşma yapması da kabule şayan olamaz mı?

5.3. "Yörük Ali : Başı Hep Yukardaydı..." (26)

At üstünden inmeyen, yiğitliğine gem vurmamış ve cesarete hep dörtnala koşmuş bir yiğitin, ayaksız kalışını düşünebiliyor musunuz...

Sorulduğunda, "Hangi birini anlatsam" diyebilecek kadar korkusuz ve alabildiğine yaşamışsa ve adı da "Yörük Ali Efe" ise daha bir çıldırır insan...

Oysa İzmir'de atlı tramvayın, henüz 30 yaşındayken, alıp götürdüğü iki ayağın, geçmişe bıraktığı izler olanca belirginliği ile duruyor... Olmasa da ayaklar, silinmeyebilir izler...

Tevellütü 1896 olup, Sultanhisar'ın Kavaklı Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Abdi Efendi, bir kavgada arkadaşına omuz verince öldürülmüş ve Yörük Ali, üç yaşından sonra üvey baba elinde büyümüştür. Onun dağlara çıkıp, başkaldırmasına sebep olan olaylardan biri, İzmir'de yabancı bir subaydan kırbaç yemesidir.

Aydın'a gidip Molla Mehmed'in maiyetine girdiğinde henüz 19 yaşında bir kızıdır. Diğer efeler, "Burası mektep midir ki, çocukları da alırız" diye ağaya serze

nişte bulunacaklar ama o çiçeği burnundaki "Yörük", kısa zamanda "baş kızan" olacaktır. Molla öldüğünde artık reis olur.

23 yaşında ünü Ege'ye yayılmış ve her yerde hatırı sayılan, sevilen bir efe olmuştur. Eşkiya değil, fakir babasıdır. Milli kuvvetlere katılıp, düşmana kurşun sıkmasında "kadın parmağı" da bulunur. O kadından işittiği "bir çift ağır söz" kulağında fazla gınlamış olmalı ki, istikametini "doğru" ya çevirmiştir.

İriyarı, yağız çehreli, pos bıyıklı efeler, allı morlu cepkenleri uçuşa uçuşa at sürmektedir. Önde kumral, yeşil gözlü ve ince bıyıklı "Yörük Ali" dediklerini levend vardır. Efe birden kolunu kaldırır ve kızanlarına "durrr" diye bağıırır.

İki hatundur, yol kenarında duran... 16 bilemedin 17'lik bu genç kızlardan birinin yüzü örtülüdür. Diğerinin ise başı ve yüzü açıktır ve korkusuzca efeye bakmaktadır. Yörenin örf ve adetleri ancak çok yakın akraba karşısında örtünmemeye izin vermektedir. Böyle bir yakınlık olmadığına göre, bu hareketin anlamı, o erkeği adam yerine koymamaktır.

Yörük Ali kızar ama yine de merak edip soracaktır;

- Kız yüzünü neden örtmezsün ki?
- Ben yüzümü erkekten gizlerim...

- Demek beni erkek yerine koymuyorsun!
- Erkek olanın burada işi ne? Düşman kardeşlerimizi kesiyor ama sen buralarda geziniyorsun.

Yörük Ali susup kalmıştı. Öfkeyle atını sürüp uzaklaşmaktan başka ne yapabilirdi ki? Ardı ardına yaşadığı bu gerçekler onun milli kuvvetlere katılıp ülkesi için savaşması için yeterliydi.

İlk Kurşun

İstanbul Hükümeti sabır ve sükûn siyaseti içindeydi. Düşman ise aç ve doyumsuz bir işgal politikası uyguluyordu. Öbür yanda, İzmir'in işgali ve Hasan Tahsin Bey'in ilk kurşunu, bu "sabır ve sükûn" içinde bekleyişin, bazıları tarafından uygulanmayacağıının işareti olmuştu.

Tire ve Bayındır'da düşman çizmeleri geziyordu. Ödemiş'te durmuşlar yeni cepheler açmanın hesapları içine girmişlerdi. Hamit Bey (İnceoğlu), Rasim Bey, Şevket Bey, Tarih Bey yaklaşık 300 kişilik müfreze ile mücadeleyi başlatmıştı. Yeteri kadar silah yoktu, yeteri kadar cephane de yoktu. Kulağında genç kızın söylediği "ağır" söz çınlıyordu: "Erkek olanın burada ne işi var. Kardeşlerimiz vuruşup ölüyor, sen buralarda geziyorsun..."

Yörük Ali Efe, yıllar sonra bir röportajında "yaşamının, gerektiğinden ölebilmek" olduğunu söylemişti. Milli Mücadele menkıbelerini yazan İstiklal Savaşı'nın gizli polis şeflerinden Razi Yalkın da o günkü buluşmayı bize şöyle aksettirmişti.

"Yarından tezi yok Bismillahla işe başlarız. Hele sen bize silah ve cephane bul ve başımıza da bir zabıt ver. Öl dediğin yerde ölür, kal dediğin yerde mihlanıp kalırız. Biz bu milletin kulu ve kurbanıyız. Bunun için hiç dert edinme" demiş ve kumandanın elini hürmetle öpüp, bir işareti ile kızanlarını ayaklandırmıştı."

Müfreze sessiz sedasız Çine'den çekilecektir. Yüzbaşı Ahmet, Mülazım Zekai, İhtiyat Zabiti Necmi Bey de Yörük Ali'nin kuvvetlerine iltihak etmiş ve Yağcı Köyünde cephenin "milli kuvveti" böylece teşekkül etmişti. Yörük Ali'nin kuvvetleri, Menderes kıyılarındaki Yenipazar'da karargâh kurmuştu. Kızanlar köy köy dolaşarak herkesi direnişe çağırıyor ve Anadolu harekâtında en önemli unsur olan bütünleşmeyi gerçekleştiriyordu. Müfreze kısa süre içinde hem yeni yiğitlere, hem de silahlara kavuşmuştu.

Yiğitlerin olduğu yerde elbet işbirlikçiler de olacaktır. Yörük Ali Efe'nin dağ yollarını kesmesi ve "şaki" lere yol vermez oluşu, sadece dağlıları değil,

şehir ve kasabalara yerleşmiş çetecileri de bıktırmıştı. Çetecileri düşmanla işbirliği yapan bazı eşraf da besliyordu. Aralarında azınlık liderleri de vardı.

Papazlar

Namus ve haysiyeti tüketmiş soyguncular, milli kuvvetlerle baş edemez hale gelince çareyi Yunanlılara ilticada bulmuştu. Bu çeteciler Yörük Ali'nin kızanları olarak tanıtılıyor ve bu suretle çevrede, müfrezenin dağıldığı şeklinde bir "hava" yaratılıyordu. Müfreze komutanları ile Yörük Ali'nin bu harekete bir misilleme ile cevap vermesi kaçınılmaz olmuştu.

"Balyanbolalı"dan sonra, Yörük Ali Efe ile arkadaşlarının da milli cepheden ayrılacağı haberi, Nazilli'deki Yunan kumandanına uşurulmuştu. Dini lider Todoros, Yörük Ali Efe ile temasa memur edilmiş ve sonuçta Malkoç Deresi'nde buluşma kararı alınmıştı. 16 Haziran 1335'de kumandan yaveri Aleksiyaadis, papaz Todoros ile Sultanhisarı'na gelecekler ve köprü başında Yörük Ali Efe'yi bekleyeceklerdi. Yörük Ali tam saatinde randevu yerine teslim olmak üzere gelmişti.

Çatışma sadece 10 dakika sürmüştü. Pusu kuran kızanlar düşmanı kısağ içinde eritivermişti... 200 kişi ölmüş ve çok sayıda silah ve cephane müfrezenin eline geçmişti. Aynı gün Mülazim Zekai Bey, Atğa ile

Malkoç arasındaki köprüyü uçuracak, düşman kuvvetleri arasındaki bağlantıyı kesecekti. Bu çatışma taraflar arasındaki dengeyi bozmuş ve efelerin halk arasındaki itibarını yükseltmişti.

Hârekatın kuşkusuz askeri yönden yararları vardı ama asıl olumlu tarafı, Aydın yöresinden tüm Efe ve İç Anadolu'ya kadar yayılan "İstiklal Yangını"nı körüklemesi olmuştu. Alevler her tarafa sirayet etmiş, milli teşkilatlanma geniş kitleye yayılmıştı. Ama savaş sadece tek cephede ve tek bir düşmana karşı verilmiyordu ki? İstanbul hükümeti yanlıları ve düşman işbirlikçileri de vardı.

Yörük Ali'nin yarattığı ortam, diğer efeleri de harekete geçirmişti. "Kazaklı" Mehmet ve Süleyman Efeler ile, Çineli Asaf, Memduh, Danişmentli İsmail ve Kestanecili Kadri, Baklacılı İbrahim, Maslaklılı Mestan ve Süleyman kardeşler, Kütahyalı Recep de (Jandarma) harekâtın içindeydi.

Efelerin isyanı büyüdükçe, düşmanın kuvveti küçülecekti. 19-20 haziranda Nazilli'den Aydın'a doğru çekilen işgalciler, beraberlerindeki onlarca kişiyi katletmişti.

Başka şeyler vardı... İnanmak gibi, eğilmemek gibi, başkaldırmak gibi ve nihayeti gereğinde başvermek gibi...

Üçkuyular, Hacı İlyaslar Mevkii ve Karasu sırtlarında, onlar ölümü sıradan bir olay gibi karşılamıştı. Ki bugün İlyaslar'da bir anıt, Ödemişlilerin o yiğitlere bir şükranın ifadesi olarak yükselir. Zaman zaman da "Alçak"lara baka baka.

Nazilli'nin ardından hedef Çine olmuştu. Altı haziran gecesi 57'nci Fırka'dan Yüzbaşı Ahmet Bey, Miralay Şefik Bey'den aldığı emri yerine getirmek üzere Yağcı Köyü'ne hareket etmişti. Fırka kumandanı şehir ve kasaba dışında kalıp dağlara çekilen efeleri, Çine'de kurulacak bir "Milli Cephe"de birleştirmeyi amaçlıyordu. Levazım Yüzbaşı Ahmet Bey bunu düşünerek, Çine'ye yarım saat uzaklıktaki köye gitmişti. Yörük Ali, Kılıçoğlu Hüseyin, Mustafa ve Aksekili "Deli" Mehmet Efe'lerle bir görüşme yapacak ve "Milli Cephe daveti çıkaracaktı.

Efeler ve Şefik Bey Askerlik Dairesi'nde biraraya gelmişti... Yörük Ali'nin sağında dal gibi vücudu ile Kılıçoğlu Hüseyin, solunda ise Aksekili "Deli" Mehmet ile Mustafa Efe vardı.

Milli Mücadelede gösterdiği fedakarlıkların haddi hesabı olmayan Yörük Ali Efe, Nazilli'nin Sultanhisar nahiyesine bağlı Kavaklı köyünde doğmuştu. Aydın çevresinin "Sarı Tekeli" aşiretindendi ve zeybekliğinin namını ve şanını bütün dağlara ezberletmişti. Babası Abdi Bey, Çakırcalı dönemindeki yiğitlikleri ile tanını

yordu. Pederini çok küçük yaşta yitirmesine rağmen hayata dirençle bakabilmiş ve eğilip bükülmemiştir.

Askerliği sırasında "Fırarı" verildiğinde, İzmir Beşinci Depo Alayı'ndaydı. Gittiği efe ise Molla Ali'dir. Onun yanında "Kızanlık" evresinden geçerek önemli kişilerden biri olacak ve "Alaiyeli" Molla'nın bir çatışmada vurulması üzerine Yörük Ali "Efe" lik payesine ulaşacaktır. Sonrası bu payeye toz kondurmamaktır.

Ölümden "kılpayı" kurtulduğu müsademeyi, Menderes Nehri kıyısında Jandarma Mülazimi Fethi Bey'e karşı vermişti. Pusu dörtbaşı mamur ve içinden çıkılmaz bir kör kuyudur. Sağ kalıp ama kızanlarının hepsini kaybettiğinde anlamıştır ki, efelik sadece ceaseret değil, akıl ve şans gerektirir. Bazı kaynaklar, efenin bu kaşısı sırasında, teke tek yakaladığı mülazımı vurabileceğini yazar. Ne derece doğrudur bilinmez. Ama yaşamında dürüst olan Yörük Ali'nin efeliğinde de aynı dürüstlüğü göstermesi mümkün görünüyor.

Kin ve nefreti, tüfeğine ne kurşun olarak sürmüş, ne de bıçağına "kalleşliğin kanını" silmiştir.

Cüretlilerin en başında sayılan Killioğlu Hüseyin Efe de Yörük Ali'nin yoluna baş koyanlardandır. Zeybekliğinde namertliğin zerresi olmayıp, yakayı ele verdiğinde "mahpus damı" na mertlikle girmiştir. Yani adamı arkadan vurmada ve mürayilik etmeden. Aydın Hapishane-

si'nin o aşılmaz denilen mazgallarından, ayın karanlığa büründüğü bir gece -bazılarına göre, ufalarak ve incele- rek- çıkmış ve bir "ruh" gibi hürriyete uçup gitmiştir. Hasseten atik, tetik ve yigittir.

Yörük Ali'nin dagdan inişini hızlandıran ana sebepler içinde o göçerlikten bıkkıncı kadar yardım duygusunu "yasal" lığa döndürmek hasreti de mevcuttur. Müsademelerdeki "namuslu ve erkekçe" davranışları, mülazim Fethi Bey'i de etkilemişti. İkisi arasında sürüp giden o "ölüm randevuları" nın hangi gün, kime "cellat" tayin edeceği bilinmezdi. Ama bilinen ikisinin de bu cellatı her zaman tetikte beklemesiydi. Ölüm ne zaman ve nasıl teşrif edecekti? Fethi Bey "delalet ve şefa'at" ini gösterip, hükümet affını sağlamış ve o da artık "düz" e inip, eşkiya takibinde "rehber" olmuştur.

Şefik Bey'in "acilen" bul durduğu Yörük Ali Efe ile kızanları, bu defa verilecek mücadelenin bir başka kavga olduğunu anlamışlardı. Kulaklarında o Milli Kuvvetlerin Aydın taaruzu ise tam bir destandı. Yörük Ali'nin teklifi ile, ana taarruzdan önce Yunan birliklerinin sıkıştırılması ve bir geçit gerilla harekâtı ile yıpratılması öngörülmüştü. Hacı Halil Ağa, Keleş ve Dikanç Efe'ler de bu saldırılarda yer alacak. Denizli ve Tavas'da yedek teğmen Mümtaz Bey'in komutasında oluşturulan, 200 kişilik gönüllü birliği de savaşa katılacaktı. Keleş ve Dikanç Efe'ler yedek subay Hüse-

yin Bey'in komutasında düşman hatlarına sızmıştı. Av bereketliydi.

"Ölüm fedaileri" nin sayısı bilinmez... Ama nice-leri vardır ki, tarihin karanlığından çıkıp gelirler. Onlar için savaşın ve dağa çıkmanın zamanı yoktur. Zamanı geldiyse, ne şartı, ne de yaşı engel olarak kabul ederler. Onlar kendilerine bile isyanda kusur etmeyen, kızgın lav üstüne hürriyetin çıplak ayağı basabilinlerdir...

İndiğinde At Üstünden

Adama durup dururken türkü yakmazlar...

"Şu dağlardan geçtin mi, Yörük Ali'yi seçtin mi?/ Efelerin efesi, Yörük Ali'yi seçtin mi?"

Çerkez Ethem başkaldırdığında yardım istediği adam Yörük Ali idi. Ona "Mücahit Kardeşim Yörük, Ali Efe" diye yazıyor ve "Birbirimize sarılmalıyız" diyordu. Yörük Ali, Mustafa Kemal'e sarılacaktı.

Ankara Meclisi'nin milis albayı rütbesi verip Cenup komutanı yaptığı Yörük Ali, 3 yıl boyunca savaşmış ve Şahap Balcıoğlu'nun dediği gibi "erkek olduğunu göstermişti."

İzmir'e giren atlıların en önündeydi. Atını birdenbire kalabalığın arasına sürmüş ve yeşil gözlerini, geçmişte kendisini adam yerine koymayan, genç kıza dikerek şöyle demişti:

- Söyle bakalım erkek miyim?

Kız parıldayan gözlerini kaldırıp cevap verecektir:

- Erkeksin efem...

İşte o zaman sağ kol, sanki uzanmış gibi, genç kıızı belinden kavrayacak ve ayaklarını yerden kesecektir. İzmir'e beraber girdiği bu genç kız artık onun kadını olmuştur.

Abdi, Ali, Zehra, Faruk, Saniye, Cengiz, Alpaslan, Doğan ve Meral de "Yörük" soyadını sürdüren evlatlarıdır.

Böyle yazılarda ben hep geçmişî yaşarım.

O sağırsı geniş, beyaz ve siyah ve kızıl atlar, özgürlüğün uçsuz bucaksız topraklarından, rüzgâr kanatları takmış gibi geliyorlar... Dörtnala ve durmaksızın.

Görüyor musunuz siz de, o başeğmeyen yörükleri... Kızıl atlar üstünde güneşe koşan yiğitleri?

SONUÇ

"Zeybek Oyunlarının Tarihte Ortaya Çıkışı" adlı bu çalışmamızdan çıkan genel sonuç şudur;

Zeybeklik, Anadolu'nun Türkleşmesi için bir yöntem olan, Anadolu ve uç noktalarına varana kadar her yere yerleştirilen Türk kavimlerinin bu topraklarda yarattıkları yüzlerce kültürel motiflerden sadece biridir.

Karakteristik bir kimlik olarak şekillenışı 16. yüzyılda Osmanlı Dönemine denk düşer. Anadolu Selçuklularınca Ege ve Akdeniz kıyılarını güvence altında tutma amacıyla Anadolu'nun Batı uçlarına yerleştirilen Türk beylikleri buralarda önceleri denizci bir faaliyet yürütürken, Osmanlı'nın Anadolu'da mutlak ve belli bir Türk birliğini sağlamaya amaçlı politikası sonucu kendileri gibi bir beylik olan Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmişlerdi. O dönemlerde, Batının Doğu ile olan ticareti Ege ve Akdeniz kanalıyla mümkün olduğundan, bu denizci halk ve yaşadıkları bölge aşırı bir değer ve önem kazanmıştı. Bu nedenlerledir ki, Osmanlı politik anlayışı, Anadolu'da ve hatta Asya ve Avrupa yayılcılığında herşeyden çok buralara yoğunlaşmıştı.

15. yüzyıl sonlarından başlayarak 16 yüzyılda tırmanışa geçen Anadolu ayaklanmaları, bu ayaklanmaların alt yapısını oluşturan sosyal-ekonomik ve toplumsal ya-

pının aynısının burada da yürürlükte olmasından dolayı, Batı Anadolu'da da patlak vermişti. Yörenin denizci halkı, kesin olarak saptamanın çok zor olacağı bir dizi nedenlere ek olarak bu toplumsal hareketlilik ve ayaklanmalarla, gittikçe denizden ziyade karada ağırlık göstermeye başladılar. Artan baskılar ve ayaklanmaların bastırılması için kurulan özel ordular v.s. gibi nedenlerle zulüm, zorbalık ve haksızlıktan kaçmanın bir yolu olarak, yerleşik hayattan vazgeçip dağlara doğru çıktılar. Böylece ordu ve zaptiye korkusundan kurtulanlar, yeni mekânları olan dağlarda çeteciliğe başladılar.

Ayrıntılı ve tarihsel saptamaları çalışmada yoğun bir şekilde aktarılmış olan bu süreç Zeybekliğin ortaya çıkış sürecidir. Tam bir Zeybeklik kimliği ise, Meşrutiyet hareketlerini takiben Kuvâ-yı Milliye örgütlenmeleriyle ortaya çıkmıştır.

Zeybek oyunlarının karakteristiği ve figürlerinin betimleyici nitelikleri de, zeybekliğin ortaya çıkışına yönelik bu iddiaları doğrular özelliğindedir. Fransız araştırmacı Charles TEXIER, Etrüsklülük denizcilerin, dağa çıkmasıyla oluştuğunu söylediği zeybeklerin oyunlarda tek başlarına görülmesini, bu oyunların dar alanlı gemi güvertelerinde oynanmış olduğuna bağlamaktaydı. Oysa, hem tarihsel süreç zeybeklerin Türk olduğu konusunda şüphe götürmez kanıtlar sunmakta, hem de oyun formları bunun hiçbir şekilde denizci oyunu olmadığını aksine

herşeyiyle dağ yaşantısının ve dağdaki doğal hayatın öğelerinin temsili olduğunu göstermektedir. Hatırlanacağı gibi, Hüseyin Hilmi BAYINDIR, "Tarihte Zeybeklik ve Musuki" adlı kitabında, oyun biçimlerini, birer dağ hayvanı olan kartal ve şahin gibi yırtıcı kuşların kutsal belenmesinden kaynaklanan taklitleri olarak tanımlar. Zira Zeybeklerdeki duruş ve oyun sırasındaki kolların açık tavrı bir kartal ya da şahinin benzer durumlardaki tasvirleridir.

Bu anlamda, tez çalışmasından çıkan sonuçları üç madde de toplamak mümkün olagelmektedir;

1- Çalışmanın " 1.1. Zeybek Sözü ve Kökeni" bölümünde ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere, Kaşgarlı Mahmut'un dev eseri "Divan-ı Lügat-ı Türk" teki açıklamaları "Zeybek" sözünün Türkçe kökenli olduğunun kesin delillerini sunmaktadır. Dolayısıyla gerek Divan-ı Lügat-ı Türk'teki açıklamalar ve gerekse yine çalışmanın aynı bölümünde incelendiği gibi, Türkçe ses uyumu kurallarına uygunluk göstermesi bakımından "Zeybek" kelimesinin Türkçe kökenli olduğu ortadadır.

2- Zeybeklik, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinin bir uzantısı olarak, 16. yüzyılda Osmanlı toplum yapısının dinamikleri etkisinde ortaya çıkmış ve kesin kimlik ve ifadesini 19. yüzyıl sonunda gelişen sosyal hareketlilik içinde kazanmıştır. Zeybeklik, tam bir Anadolu Türkle

ri tarihiyle paralellik içinde ortaya atılmış ve gelişimini bu özdeş tarih içinde tamamlamıştır.

3- Türklerin Anadolu'ya yerleşme sürecinin etkin unsurlarından olan Anadolu Türk Beyliklerinin, Batı Anadolu Bölgesini yurt tutmuş olanları, Zeybekliğin çekirdek kadrolarıydı. Bu beylikler ve beylik himayesindeki halkın; kartal, şahin v.s. gibi kuşları kutsal kabul ettikleri herkezce bilinmektedir. Zira, Zeybek Oyunlarındaki, duruş tavrı ve oyun esnasındaki figür formları Anadolu Türklerince kutsal kabul edilen bu kuşların duruş ve hareket halindeki biçimlerinin soyut ifadeleridir. Yine buna ek olarak, bölgedeki halkın tarihsel gelişim sürecinin bir evresi olan dağ yaşantısı dağ yaşantısının özellikleri, zeybek oyunlarında yansıtılmaktadır. Bu bakımdan, Zeybek Oyunlarının, Türk motifleriyle biçimlendiği, özünde belli bir Türk halkının yaşantısının biçimsel ve kültürel soyut bir ifadesi olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Prof.Dr.AKŞİT, Oktay; Roma İmparatorluk Tarihi, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, 1982
- Ord.Prof.Dr. AKURGAL, Ekrem; Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İst. 1993
- AKYILDIZ, Erhan; Taş Çağından Osmanlı'ya Anadolu, Milliyet Yayınları, İst. 1987
- ALANGU, Tahir; Türkiye Folklor El Kitabı, Adam Yayınları, İst. 1983
- AYDINEL, Sıtkı; Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yayınları Ank. 1964
- BAYINDIR, Hüseyin Hilmi; Tarihte Zeybeklik ve Müzik Ank. 1987
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer; Kök Türkler, Ada Yayınları, Ank. 1987
- DUDU, Nihal; İ.T.Ü. T.M.D.K. Lisans Bitirme Ödevi, Haziran 1991

EDİTH, Hamilton;	Mitologya, Varlık Yayınları, İst. 1992
GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp;	Musiki Sözlüğü, Ank. 1961
HİÇYILMAZ, Ergun;	Başverenler-Başkaldırıncılar, Altın Kitaplar, İst. 1993
KABAĞAÇLI, Cevat Şakir;	Hey Koca Yurt, Hür Yayın-ve Ticaret, İst. 1972
KAKAKAŞ, Mercan;	İ.Ü. Edebiyat Fak. Yüksek Lisans Öğrencisi
KÖPRÜLÜ, Fuat;	Orta Zaman Türk İslam Feodalitesi, Ank. 1941
ÖZBOYACI, İsmail;	Zeybekler, Bilim Birlik Başarı, İzmir 1979
PAMUK, Şevket;	Osmanlı EKonomisi ve Dünya Kapitalizmi, Yurt Yayınları, Ank. 1984
Doğ.Dr. TUNAY, H. İhsan;	İ.Ü. Edebiyat Fak. Antik Sanat Ders Notları, 1991
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı;	Osmanlı Tarihi, İst. 1943

YERASİMOS, Stefanos;

Az gelişmişlik sürecinde
Türkiye, Belge Yayınları,
İst. 1987

1-2. YIL KURULUŞU KURULU
DÜZENLİ MERKEZİ

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini Menemen Şehit Kemal İlkokulu'nda, Orta ve Lise öğrenimini ise Menemen Lisesi'nde tamamladı. 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'na girmeye hak kazandı. Beş yıllık bir eğitimden sonra 1991 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Anasanat Dalı Musiki Sanat Dalı Türk Halk Oyunları Alanı'nda Yüksek Lisans yapma hakkını elde etti. Halen Yüksek Lisans öğrencisi olarak öğrenimine devam etmekte.